

Sołowianiuk, Jan

Wystawienie Najświętszego Sakramentu i nabożeństwa eucharystyczne w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej w XIX wieku

Studia Teologiczne 9, 163-202

1991

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Studia Teologiczne
Biał. Droh. Łom.
9(1991)

KS. JAN SOŁOWIANIUK

WYSTAWIENIE NAJŚWIĘTSZEGO SAKRAMENTU I NABOŻEŃSTWA EUCHARYSTYCZNE W DIECEZJI AUGUSTOWSKIEJ CZYLI SEJNEŃSKIEJ W XIX WIEKU

Treść: I. Wystawienie Najświętszego Sakramentu; II. Nabożeństwa z wystawieniem Najświętszego Sakramentu; Zakończenie.

WSTĘP

„Kościół Katolicki wyznawał wiarę w rzeczywistą obecność ciała i krwi Chrystusa w Eucharystii nie tylko swoją nauką, ale również swoim życiem, gdy ten wielki Sakrament zawsze czcił kultem uwielbienia należnym samemu Bogu... Cześć uwielbienia należną Sakramentowi Eucharystycznemu Kościół Katolicki oddawał i oddaje nie tylko w czasie mszy, lecz i poza jej odprawianiem, jak najstaranniej przechowując Hostie konsekrowane, wystawiając je i nosząc w procesjach przy radości licznie zebranego ludu” (Paweł VI, *Misterium fidei*).

Cześć uwielbienia oddawana Chrystusowi Eucharystycznemu przejawia się w wystawieniu Najświętszego Sakramentu i nabożeństwach odprawianych wobec Eucharystii. Niniejszy artykuł stara się dać odpowiedź na pytanie, jak i kiedy wystawiano Najświętszy Sakrament w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej w XIX wieku, czy zgodnie z przepisami Kościoła i z jakimi trudnościami spotykało się duszpasterstwo sakramentalne.

Pierwsza część artykułu omawia następujące zagadnienia: czas i sposób wystawiania Najświętszego Sakramentu, procesje eucharystyczne, ilość świec palących się na ołtarzu podczas wystawienia, prośby o pozwolenie na wystawienie Eucharystii oraz „trydniowe modły” eucharystyczne. W drugiej części są ukazane nabożeństwa, podczas których wystawiano Chrystusa Eucharystycznego. Do tych nabożeństw należą: gorzkie żale, nabożeństwo majowe, czerwcowe, różańcowe, nowenna do Ducha Świętego, suplikacje, nabożeństwa jubileuszowe i dziękczynne. Przy omawianiu nabożeństw z wystawieniem Najświętszego Sakramentu zostało pominięte czterdziestogodzinne nabożeństwo, które wymaga szczegółowego opracowania.

Źródłem do opracowania tego zagadnienia były ankiety wizytacyjne z lat: 1822, 1838, 1873, 1898, 1911 znajdujące się w Diecezjalnym Archiwum w Łomży. Ankiety obejmowały całość życia parafialnego. Wśród pytań ankietowanych była specjalna grupa, odnosząca się do sprawowania sakramentów świętych. Drugą grupę stanowią akta ogólne, wśród których znajdują się akta dotyczące odprawiania nabożeństw parafialnych.

I. WYSTAWIENIE NAJŚWIĘTSZEGO SAKRAMENTU

Pierwotnym celem przechowywania Najświętszej Eucharystii było udzielenie Wiatyku. Wkrótce dołączył się drugi cel: udzielenie Komunii tym, którzy nie mogli uczestniczyć we mszy św. oraz oddanie czci Chrystusowi obecnemu w tym Sakramencie. Kult eucharystyczny prowadzi do uzewnętrznienia w sposób publiczny wiary w obecność Pana.¹ Poprzez wieki wzrastały w Kościele różne nabożeństwa eucharystyczne jako wyraz bogactwa życia religijnego wiernych. Specjalny kult Najświętszego Sakramentu zaczyna się rozwijać w epoce karolińskiej jako odpowiedź na poważne herezje, zaprzeczając rzeczywistej obecności Chrystusa pod postaciami eucharystycznymi. Wyrazem tego kultu jest nowy zwyczaj liturgiczny podniesienia hostii konsekrowanej i ukazanie jej ludowi do adoracji. Lud pragnął zobaczyć Jezusa w hostii i to stało się przyczyną, że coraz częściej wystawiano Eucharystię do adoracji. Ukazywaniu świętych postaci towarzyszyła wielka cześć adoracyjna, która wyrażała się w klęczącej postawie ludu i asysty. Tę samą część okazywał celebrans, przyklękając przy każdym liturgicznym dotknięciu Najświętszego Sakramentu.² Jako wyraz hołdu dla Chrystusa w Eucharystii papież Urban IV bullą *Transiturus* ustanowił w 1264 r. święto Bożego Ciała. Racją wprowadzenia tego święta było zadośćuczynienie za znieważanie Chrystusa w Najświętszym Sakramencie, błędy heretyków oraz uczczenie pamiątki ustanowienia Eucharystii, która w Wielki Czwartek nie mogła być uroczystość obchodzona ze względu na powagę Wielkiego Tygodnia. Od XIV w. to święto jest obchodzone w Polsce. Z uroczystością Bożego Ciała łączy się procesja teoforyczna, wprowadzona nieco później niż święto. Zwyczaj śpiewania Ewangelii i udzielania błogosławieństwa przy czterech ołtarzach jest pochodzenia niemieckiego. W Polsce przyjął się w XV w. i wszedł do *Rytuału piotrkowskiego* (1631).³ Oprócz procesji teoforycznej związanej z Bożym Ciałem urządza się procesje eucharystyczne wokół kościoła, odprawiano mszę św. i nabożeństwa z wystawieniem w monstrancji i zakładano bractwa Najświętszego Sakramentu. Nastąpił szczególny rozkwit kultu eucharystycznego do tego stopnia, że synody musiały zabrać głos w sprawie przesadnych form.⁴ Dla przykładu tylko można podać synod wileński z 1528 r., kiedy to biskup Jan z Książąt Litewskich zabronił nadmiernych procesji teoforycznych i nabożeństw eucharystycznych nie tylko w dni świątecz-

¹ *De sacra Communione et cultu Mysteriorum Eucharistici extra Missam* n. 19, *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne* t. 6, z. 2, n. 11363, Warszawa 1976.

² B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983, s. 529.

³ Z. Zalewski, *Boże Ciało*, E Kat. t. 2, kol. 861.

⁴ W. Schenk, *Sakramenty*, t. 1, s. 109-110.

ne, ale i częściej, co szczególnie miało miejsce w kościele św. Jana w Wilnie i w kilku innych świątyniach poza miastem. Zarządził, aby w Wilnie i w całej diecezji wszystkie procesje eucharystyczne, za wyjątkiem Bożego Ciała, odbywały się za specjalnym pozwoleniem Stolicy Apostolskiej.⁵

W XVI w. protestantcy reformatorzy odrzucili realną obecność Chrystusa w Najświętszym Sakramencie i katolickie formy kultu eucharystycznego, jak procesje, wystawienia i błogosławieństwa. Na te błędy natomiast zareagował sobór trydencki określając, że należy czcić Eucharystię kultem uwielbienia; bronił też Bożego Ciała z procesją ulicami wsi i miast.⁶ W okresie potrydenckim nastąpiło nowe nasilenie kultu eucharystycznego, do czego w dużej mierze przyczynił się św. Karol Boromeusz i zakon jezuitów. Podobne ożywienie tego kultu miało miejsce w XIX w., dzięki nowo powstałym zgromadzeniom zakonnym i bractwom, których celem był specjalny kult Najświętszego Sakramentu.⁷

1. Czas i sposób wystawiania Najświętszego Sakramentu

Wystawienie Najświętszego Sakramentu w monstrancji czy w puszcze było powszechnie stosowane w diecezji agustowskiej czyli sejneńskiej. Świadczą o tym wizytacje biskupów ze wszystkich okresów istnienia diecezji. Wśród pytań ankiety z 1822 r. znalazło się następujące: „W których dniach Najświętszy Sakrament jest publicznie wystawiony i niesiony w procesjach?”. Identyczne pytanie zadał biskup Straszyński w 1839 r.. Dodatkowo jednak zapytał, ile świec pali się w tym czasie na ołtarzu głównym. Biskup Wierzbowski w 1873 r. zadał aż trzy pytania w tym przedmiocie: „Czy, ilekroć odbywają się procesje publiczne z obnoseniem Najświętszego Sakramentu, z jaką uroczystością i zebraniem ludzi? Ile razy odbywa się wystawienie Najświętszego Sakramentu w monstrancji i za czym pozwoleniem? Ile świec pali się w tym czasie?” Z odpowiedzi wizytacyjnych w 1898 r. wnioskujemy, że biskup Baranowski postawił podobne pytania. W ankiecie z 1911 r. i z lat późniejszych czytamy: „Czy i w jakich dniach dokonuje się wystawienie Eucharystii w monstrancji podczas mszy św. i nieszporów? Czy w oktawie Bożego Ciała śpiewa się codziennie mszę św. i nieszpory z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w monstrancji? W których dniach jest wystawienie Sanctissimum w puszcze: podczas mszy św., podczas nieszporów? Ile świec z czystego wosku pali się w czasie wystawienia?”⁸

Z odpowiedzi wizytacyjnych dowiadujemy się, że we wszystkich parafiach wystawia i nosi się w procesjach Najświętszy Sakrament na Wielkanoc, Boże Ciało z oktawą oraz w dni odpustów. Takich odpowiedzi było więcej. Dla przykładu podajemy parafię Bargłów, gdzie proboszcz zapisał w 1822 r., że Eucharystię wystawia się publicznie w Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego i w dzień Bożego Ciała z oktawą, na świętą Annę, jako tytułarną patronką kościoła, na Znalezienie i Podwyższenie św. Krzyża „jako na festa w tym kościele przy zgromadzeniu

⁵ S. Hołodok, *Sakrament chrztu, bierzmowania i Eucharystii w diecezji wileńskiej w XVI-XVIII w.*, Lublin 1980 (mps BKUL), s. 357.

⁶ Conc. Trid. sess. XIII, cap. 5 i can. 6 (De cultu Sanctissimo) *Canones et decreta Sacrosancti Oecumenici Concilii Tridentini...* Ratisbonae 1903).

⁷ W. Schenk, *Sakramenty* t. 1, s. 112.

⁸ Ar Łm, sygn. I: 31, 7, 587, 127, 217.

ludu wiernego odbywające się”.⁹ Podobne notatki z Bargłowa spotykamy w ankietach z innych lat. Proboszczowie z Teolina i Tykocina wystawiają Najświętszy Sakrament we wszystkie święta Chrystusa i Najświętszej Maryi Panny z przyczyny zaprowadzonego tam bractwa Różańca św., a w procesjach niosą „na wszystkie uroczystości tajemnic w różańcu zawartych, podług Indultów Bractwu Różańcowemu nadanych”. Rządca parafii Wilkowyszki uroczyscie obchodzi główne święta w roku, wszystkie dni maryjne, św. Józefa, Kazimierza i Wszystkich Świętych. Księża z Dobrzyjałowa i Lipska urządzają uroczyste procesje eucharystyczne na Wielkanoc, Boże Ciało i we wszystkie święta maryjne. Niektórzy proboszczowie nie wymieniają świąt, lecz podają ogólną liczbę uroczystych obchodów z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. I tak w Studzienicznej 9 razy w roku, w Rajgrodzie 10, w Kalwarii 16, a w Wizajnach aż 30 razy w całym roku. W tej ostatniej parafii odbywają się trzy procesje na Oczyszczenie NMP włącznie z pierwszymi nieszpornymi, jedna na Wielkanoc, na Boże Ciało z oktawą 17 razy, na święta Matki Bożej Wniebowziętej i Różańcowej oraz na świętą Teresę po trzy razy. Procesjom towarzyszy wielka uroczystość i liczne zebrania ludu.¹⁰ Z bardzo wielu ankiet wizytacyjnych dowiadujemy się, że wystawienie Eucharystii z procesją odbywało się w pierwszą niedzielę miesiąca. Odpowiedzi proboszczów sugerują, że wystawienie w tym czasie dokonywało się z przywileju założonych bractw. Duszpasterz z Urdomina podaje pierwszą niedzielę jako przywilej bractwa Najświętszej Trójcy w Augustowie, Filipowie i Udryi — dzień szczególnie poświęcony bractwu Różańca św.. Znalazły się i takie parafie jak Wizna i Zawady, w których wystawia się Sanctissimum w czasie odpustów, jednak procesja eucharystyczna odbywa się raz w roku na Boże Ciało.¹¹

Proboszcz parafii katedralnej w Sejnach podaje porządek procesji eucharystycznej. Celebrans z monstrancją idzie pod baldachimem, przed celebransem kler z zapalonymi świecami, przed duchowieństwem klerycy z krzyżem i obrazy, a za celebransem lud licznie gromadzący się na takie nabożeństwa. Podczas procesji w parafii Przytuły „bracia różańcowi” z zapalonymi świecami asystują Najświętszemu Sakramentowi, a w Porytem świece zapalone niosą dwoma szeregami, po jednej stronie mężczyźni, a po drugiej kobiety. Rządca parafii Wysokie Mazowieckie stara się, by procesje eucharystyczne przebiegały z jak największym splendorem i „przy użyciu aparat najlepszych i najkosztowniejszych”. Wszyscy księża podkreślali, że procesje odbywały się ze szczególną okazałością i dużą frekwencją wiernych bez określenia ich liczby. Jedynie proboszcz z Białaszewa podał, że na uroczyste nabożeństwa, kiedy wystawia się Najświętszy Sakrament i niesie się Go w procesji, przybywa dwa tysiące ludzi. Kłopoty z uczęszczaniem wiernych na eucharystyczne nabożeństwa, zwłaszcza w oktawie Bożego Ciała, miał duszpasterz z Lubowa. Bywały takie dni, że musiał liczyć wiernych w Kościele, by przekonać się, czy jest wystarczająca liczba osób do wystawienia Sanctissimum.¹²

Biskupi diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej zwracali baczna uwagę na ilość świec palących się na ołtarzu głównym podczas wysta-

⁹ Ar Łm, sygn. I: 20; por. I: 30, 31, 94, 118, 209, 327, 416, 578.

¹⁰ Ar Łm, sygn. I: 552, 561, 592, 73, 239, 512, 438, 186, 606.

¹¹ Ar Łm, sygn. I: 567, 7, 106, 564, 601, 643.

¹² Ar Łm, sygn. I: 474, 413, 394, 626, 34, 246.

wienia Najświętszego Sakramentu. Biskup Straszyński niemal w każdym dekrete powizytacyjnym przypominał, że w czasie uroczystych nabożeństw z wystawieniem w monstrancji powinno palić się conajmniej 12 świec z czystego wosku.

Księża w przeważającej większości zastosowali się do zarządzeń biskupów. Pisali, że świętość tego Sakramentu wymaga, aby na ołtarzu paliło się jak najwięcej świec woskowych, przypominających Chrystusa — światłość świata. Niektórzy proboszczowie oprócz 12 świec woskowych stawiali obok monstrancji dwie sakramentki stearynowe. Tak było w Bartnikach, Kalwarii i Burzynie. Duszpasterz z Lubowa zapalał 16 świec podczas wystawienia w monstrancji i 8, jeżeli w puszce. W czasie nabożeństwa eucharystycznego w kościele katedralnym paliło się minimum 8 świec woskowych i 10 stearynowych, w Porytem 24, a w Wysokiem Mazowieckiem 30 świec woskowych. Proboszcz z Rajgrodu zapisał, że „w czasie wystawienia Najświętszego Sakramentu na wielkim ołtarzu pali się świec mniejszych i większych 22 i w żyrandolu przed ołtarzem wiszących świec 12”. Bardzo bogato był oświetlony kościół w Teolinie, gdzie na ołtarzu głównym paliło się 26 świec, z tym jednak, że 12 z czystego wosku a reszta stearynowe.

Ponadto w czasie procesji na ołtarzach bocznych świeciły się 24 świece oprócz dużej ilości światła w rękach asystującego bractwa. Nie wiadomo dlaczego w Szakach i Słowikach było tylko 8 świec przy wystawieniu, a w oktawie Bożego Ciała tylko 4. Może była podobna przyczyna jak w Wizajnach. Proboszcz tej parafii tłumaczył, iż ze względu na brak miejsca przy ołtarzu nie może palić się więcej niż 8 świec. W tych ostatnich wypadkach wszędzie było upomnienie biskupa zawarte w dekrete powizytacyjnym.¹³ W okresie wojennym (1920) dały się odczuć poważne trudności w zdobyciu świec woskowych. Dlatego proboszczowie zapalali mniejszą ilość świec i to często sporządzonych z innych tłuszczów. O tych kłopotach piszą proboszczowie z Waniewa i Dąbrowy Wielkiej.¹⁴

W ankietach wizytacyjnych było pytanie, za czym pozwoleniem dokonywało się wystawienie Najświętszego Sakramentu. Księża najczęściej odpowiadali, że za zgodą władzy diecezjalnej. Zdarzały się jednak inne doniesienia proboszczów, np. w Jaminach wystawienie Sanctissimum odbywa się na Boże Ciała z oktawą, w dniu św. Mateusza — patrona kościoła i w każdą pierwszą niedzielę miesiąca „na mocy zwyczaju zadawnionego przez szczególniejszą pobożność parafian”, w Teolinie zaś, oprócz Bożego Ciała z oktawą, wystawia się Eucharystię w pierwszą i drugą niedzielę miesiąca na podstawie indultów nadanych bractwu różańcowemu. Proboszcz z Kuczyna podał, że parafia posiada pozwolenie na wystawienie Najświętszego Sakramentu od Stolicy Apostolskiej, o czym świadczy wizytacja dekanalna z 1804 r., autentyczne bowiem dokumenty zaginęły. Ciekawą notatkę czytamy w aktach parafii Kieturwłoki. Wystawienie Eucharystii w monstrancji i obnoszenie jej w procesji zostało udzielone na zawsze diecezji wileńskiej, do której należała część diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Litwini więc do dnia dzisiejszego korzystają z tego pozwolenia. W kilku parafiach, jak Wiłkowyszki, Godlewo, Lubowo i Szaki, spotykamy wzmiankę, że o pozwo-

¹³ Ar Łm, sygn. I: 73, 25, 186, 31, 246, 474, 394, 626, 438, 552, 527, 483, 607.

¹⁴ Ar Łm, b. s. Waniewo 6 V 1920; Dąbrowa W. 7 V 1920.

leniu na wystawienie Sanctissimum nic nie wiadomo, jest to bowiem dawny zwyczaj. Żeby jednak usunąć wszelkie wątpliwości, biskupi podczas wizytacji udzielali pozwoleń. Dekret powizytacyjny biskupa Straszynskiego dla parafii Lubowo z 1838 r. zawiera takie pozwolenie. Czytamy w nim, że dla zwiększenia pobożności chrześcijan i rozszerzenia kultu Najświętszego Sakramentu, powagą ordynariusza zezwala się na wystawianie w monstrancji tegoż Sakramentu podczas dziesięciu odpustów (wszystkie są wymienione) na okres trzech lat, z tym jednak zastrzeżeniem, że w czasie wystawienia palić się będzie conajmniej 12 świec na głównym ołtarzu¹⁵ Wielu proboszczów zwracało się do biskupa z prośbą o „prolongowanie” pozwolenia lub „sprowadzenie.. nowych odpustów do swoich kościołów. Rządca parafii Suwałki w 1837 r. znalazł się w poważnym kłopotcie. Stary, drewniany kościół, postawiony przez kamedułów wigierskich pod wezwaniem Znalezienia św. Krzyża, posiadał jeszcze inne odpusty, jak: Podwyższenie Krzyża, św. Antoni, Niepokalane Poczęcie NMP, Matki Bożej Szkaplerznej, inne święta maryjne oraz pierwszą niedzielę miesiąca, w czasie których celebrowano nabożeństwo z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Ponieważ kościół był mocno zniszczony i mały, pobudowano nową świątynię pod wezwaniem św. Aleksandra męczennika. Zmieniono więc tytuł kościoła. Proboszcz nie wiedział, czy może w nowym kościele odprawiać dawne odpusty z dodaniem św. Aleksandra. Zwrócił się w tej sprawie do biskupa Straszynskiego, „aby w tak ważnej okoliczności błędnie nie postępować i mniej prawnie a może z obrazą sumienia nie eksponować tyle razy na rok Sanctissimum”. Ponadto, poprosił o wystawianie Eucharystii na Niepokalane Poczęcie z oktawą, ponieważ w tym czasie lud bardzo licznie gromadzi się w kościele. Biskup zgodził się na uroczyste obchodzenie wymienionych świąt, jednak sprowadzenie specjalnych odpustów ze Stolicy Apostolskiej odłożył na czas późniejszy.¹⁶ Proboszcz suwalski, czekając na odpusty z Rzymu, zapomniał przedłużyć pozwolenie na wystawianie Sanctissimum na następne trzy lata. W 1842 r. biskup Straszynski natychmiast upomniał rządcę kościoła suwalskiego za to przeoczenie, motywując, iż dodatkowa korespondencja zwiększa pracę kancelarii biskupiej. Jednak tym pismem pozwala wystawiać Najświętszy Sakrament w monstrancji podczas świąt dotychczas obchodzonych, a odpusty ze Stolicy Apostolskiej jeszcze nie nadeszły.¹⁷

Prośby o pozwolenie na wystawienie Najświętszego Sakramentu w odpowiednie dni świąteczne, albo o przedłużenie dotychczasowych pozwoleń, stały się powszechną praktyką w ostatnich latach XIX w. i w pierwszych wieku XX. Świadczą o tym dwie księgi, znajdujące się w Łomżyńskim Archiwum Diecezjalnym i zawierające prośby proboszczów oraz indulty biskupów na wystawienie Eucharystii.¹⁸ Petycje księży były pisane w języku łacińskim. Treść ich jest następująca: gdy up-

¹⁵ Rr Łm, sygn. I: 155, 552, 225, 189, 592, 115, 246, 527.

¹⁶ APS, Akta kościelne korespondencyjne Suwalskie 1836-1843. Makowski do Straszynskiego, Suwałki 18 VIII 1837; Straszynski do Makowskiego, Sejny 25 VIII 1837.

¹⁷ APS, Akta rozporządzeń ogólnych i rządowych w Suwałkach (1840-1848). Straszynski do Makowskiego, Sejny 17 XI 1842.

¹⁸ Ar Łm, sygn. II: 310, Indulty wystawienia Najświętszego Sakramentu 1892-1901; sygn. II: 311, Acta Consistorii Generalis Sejnensis seu Augustoviensis. Expositio Sanctissimi 1902-1908.

łynęła już władza do wystawiania Najświętszego Sakramentu w monstancji, podczas świąt wymienionych w pisemnym pozwoleniu dla parafii N., dana na okres trzech lat, zwracam się z uprzejmą prośbą o przedłużenie tej władzy na następne trzy lata i potwierdzenie jej w załączonym pozwoleniu. Pozwolenie biskupa było drukowane i zawsze posiadało tę samą treść, którą zawiera dekret powizytacyjny dla parafii Lubowo z 1838 r. Księża bardzo skrupulatnie przestrzegali terminów przedłużania pozwoleń. W 1982 r. proboszcz z Sokół bardzo przepraszał biskupa za opóźnienie prolongaty. Rządca parafii Jedwabne tłumaczył się zaginięciem dokumentu podczas translokaty administratora i dlatego prosił o wydanie nowego pozwolenia. W 1889 r. w Grażyszkach okradziono w nocy plebanię i wyniesiono w nocy kuferek, w którym znajdował się omawiany dokument. Choć pozwolenie jeszcze nie „wyekspirowało”, to jednak dla spokoju sumienia poprosił o nowe świadectwo. Z Bakalarzewa wpłynęła prośba do administratora diecezji księdza Krajewskiego o wydanie nowego dokumentu, gdyż poprzedni uległ zniszczeniu. Przy tej okazji skorzystał ze sposobności, aby poprosić o wystawienie Najświętszego Sakramentu w 18 świąt: Obrzezanie Pan Jezusa, Oczyszczenie Najświętszej Maryi Panny, św. Józefa (w najbliższą niedzielę po święcie), w poszczególne niedziele W. Postu na gorzkich żalach, Zwiastowanie NMP, św. Antoni z Padwy (w niedzielę), św. Piotra i Pawła, Matki Bożej z Góry Karmel, Matki Bożej Anielskiej (w niedzielę), Jakuba Apostoła, Narodzenie NMP, Wniebowzięcie, Siedem Bolesci NMP (w niedzielę), św. Franciszka (w niedzielę), św. Stanisława Kostki (w niedzielę), Niepokalane Poczęcie NMP, św. Szczepana i przez cały miesiąc październik na nabożeństwie różańcowym. Wikariusz Kapitulny przychylił się do prośby. Nie tylko proboszcz z Bakalarzewa, ale wielu innych księży prosiło o przeniesienie uroczystych obchodów danego święta na niedzielę, zwłaszcza gdy wypadło ono w okresie prac polowych. Taki argument podał między innymi administrator parafii Drodowc, kiedy prosił o przywrócenie uroczystości św. Antoniego z Padwy celebrowanej z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Ponieważ parafianie mają dużo łąk, a w tym czasie są sianokosy, dlatego najlepiej byłoby przenieść obchód na najbliższą niedzielę po święcie. Niektórzy księża składali petycję w imieniu parafian. I tak na przykład proboszcz z Nowogrodu pisze, że jego parafianie zgłosili się z prośbą o wyjednanie u biskupa łask, by pozwolili wystawić Najświętszy Sakrament w monstancji do publicznej czci wiernych na nieszpiorach i sumie w dzień Nowego Roku, NMP Gromnicznej, Zwiastowania, Wniebowzięcia, Narodzenia, Różańcowej, Niepokalanego Poczęcia, Dedykacji kościoła, w pierwszy i ostatni dzień maja i na gorzkie żale. Prosi również, aby zamiast wystawienia w same dni świąteczne: Piotra w okowach, Rocha i Mikołaja, zwyczaj ten przenieść na niedziele następujące po tych świętach, „a to z racji już to rozdziału parafii, już to przypadających żniw, a nawet ulgi miejscowego duchowieństwa”. Ponadto proboszcz dodaje, że łaska w tym względzie udzielona będzie zachętą dla parafian do szybszego uchwalenia pensji dla księdza wikarego oraz podniesienia pobożności ku Matce Bożej, na której cześć założono w 1653 r. arcybactwo różańca świętego. Konsystorz w ciągu czterech dni sprawę rozpatrzył pozytywnie.

W 1901 r. Siostry Miłosierdzia przy szpitalu św. Ducha w Łomży zwróciły się do biskupa Baranowskiego z prośbą, aby zechciał przejrzeć załączoną książkę przywilejów Stolicy Apostolskiej, udzielonym zgro-

madzieniu Szarytek oraz udzielić pozwolenia na wystawienie w monstrancji Sanctissimum podczas mszy św. w kaplicy szpitalnej we wszystkie uroczyste święta Matki Bożej w ciągu roku, w dzień św. Wincen- tego a Paulo, św. Augustyna i w święto cudownego objawienia meda- lika Matki Bożej (27 listopada). Wyraziły też życzenie, aby księża mogli odprawiać mszę św. w kaplicy szpitalnej sióstr w Wielki Czwartek i w Wielką Sobotę. Biskup zgodził się na powyższe postulaty za wyjątkiem odprawiania mszy św. w Wielką Sobotę.¹⁹

Nie tylko duchowni prosili biskupów lub administratorów diecezji o pozwolenie na wystawienie Eucharystii. W 1908 r. „Związek Katolicki” z parafii Tykocin wniósł petycję do administratora diecezji o pozwole- nie na odprawianie mszy św. z wystawieniem Najświętszego Sakra- mentu we wtorki po II niedzieli po Trzech Królach jako w rocznicę za- łożenia Związku i zgodnie z życzeniem pozwolenie otrzymał.²⁰

Na początku XX w. coraz częściej wpływały do biskupa prośby o pozwolenie wystawiania Sanctissimum na gorzkich żalach, nabożeńst- wach majowych, czerwcowych i październikowych a także podczas uro- czystej mszy wotywniej o Męce Pańskiej w każdy piątek; o tym jednak będzie mowa niżej.

Szczególną uwagę należy zwrócić na ankietę z 1898 r. pod tytułem „Porządek nabożeństw kościelnych”, na którą — z polecenia biskupa Baranowskiego mieli odpowiedzieć wszyscy proboszczowie. Zachowało się tylko 66 odpowiedzi, które dają pewien obraz życia religijnego die- cezji.²¹ Punkt IV ankiety zatytułowany: „Wystawienie Najświętszego Sakramentu” zawierał następujące pytania: 40-godzinne nabożeństwo: kiedy, jak? w monstrancji: w jakie odpusty, w jakie niedziele? w puszc- ce: nie wyjmując puszek z otwartego tabernakulum, kiedy, jak ci się śpiewa lub odmawia? kiedy od pierwszych niesporów aż do drugich, kompletorium? co się śpiewa wystawiając, zamykając, w jakim języku? benedykacja kiedy? jak?. W VII punkcie pytano o procesję z Najświęt- szym Sakramentem kiedy, jak? Co się śpiewa, w jakim języku? W od- pusty uroczyste gdzie, kiedy, jak się śpiewa w jakim języku? W tych dwóch punktach znalazły się również pytania o nabożeństwa poza- mszalne z wystawieniem, lecz te zagadnienia będą omówione w oddziel- nym paragrafie.²²

Z odpowiedzi ankietowych dowiadujemy się, że Największy Sakra- ment w monstrancji wystawiano we wszystkie odpusty parafialne oraz główne uroczystości roku kościelnego. Proboszcz parafii Lubowo wy- mienił następujące odpusty: św. Jerzego, św. Trójce, św. Antoniego, nie- dziele po Matce Bożej Szkaplerznej, Narodzenie i Niepokalane Poczęcie NMP. Dodał również czwartą niedzielę po Wielkanocy jako rocznicę po- święcenia kościoła.

Wielu księży podało wszystkie święta maryjne jako dni uroczystie obchodzone z wystawieniem w monstrancji. Do takich parafii maryj- nych należą: Liskowo, Ludwinowo, Mariampol, Mirosław, Rajgród, Si- mno. Duszpasterz ze Świętych Jezior wyłączył jedno święto NMP, a

¹⁹ Ar Łm, sygn. II: 310. Mirosław 1898; Sokoły 1892; Bakalarzewo 1897; Drozdo- wo 1898; Nowogród 1893; Łomża 1901.

²⁰ Ar Łm, sygn. II: 311, Tykocin 1908.

²¹ Ar Łm, sygn. II: 335. Porządek nabożeństw kościelnych — ankietą z 1898 r.

²² Tamże, ankietą 9.

²³ Tamże, ankietą: 5, 15, 12, 57, 21, 44, 8, 16.

mianowicie Zwiastowanie, ponieważ w sąsiedniej parafii był odpust. W pierwsze niedziele miesiąca wystawia Eucharystię na główne nabożeństwo aż 32 proboszczów.

Wystawienie Najświętszego Sakramentu w puszcze odbywało się prawie w każdym kościele na nabożeństwie suplikacyjnym. Dziewięciu proboszczów z parafii Godlewo, Iglówka, Ludwinowo, Preny Skrawdzie, Szumsk, Udrya, Urdomin i Wejwery odmawiało nowennę do Ducha Świętego przy wystawionej Eucharystii w puszcze²⁴. Księża z wymienionych parafii powoływali się na zarządzenie biskupa Baranowskiego w tym przedmiocie.

Rządca parafii Mariampol uroczyście obchodzi Niepokalane Poczęcie NMP. Przez całą oktawę odprawia się w tym kościele msza św. roratnia z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w puszcze. W kilku innych parafiach jak: Dauksze, Kaletnik, Płutyszki, Rajgród i Szyłowata, oprócz suplikacji praktykuje się nabożeństwo majowe czy październikowe również z Najświętszym Sakramentem w puszcze.²⁵ Zdarzały się jednak wypadki, że wspomniane nabożeństwa były odprawiane przy otwartym tabernakulum bez wyjmowania puszki na ołtarz. I tak np. proboszczowie z parafii Jaminy, Święte Jeziory, Metele, Pokojnie, Puńsk, Sztabin, nie wyjmując puszki z otwartego tabernakulum, odmawiali różaniec, a w Rumbowiczach i Wysokiejrudzie nowennę do Ducha św. Ksiądz ze Szczuczyna po drugich nieszpórach odprawianych z wystawieniem Najświętszego Sakramentu i procesją zostawia na końcu otwarte tabernakulum i intonuje pieśń „Odwróć od nas”, a w Wielkim Poście „O duszo wszelka nabożna”. W parafii Poniemoń — Frenzella używa się takiego sposobu wystawienia w „nadzwyczajnych wypadkach chorób zaraźliwych”.²⁶

Wszyscy proboszczowie wystawiają Sanctissimum w monstrancji na pierwsze nieszpory, sumę i drugie nieszpory w czasie odpustów i oktawy Bożego Ciała. W większości wypadków wystawiony Najświętszy Sakrament za każdym razem jest chowany do tabernakulum. Tylko dwaj księża: z Jeleniewa i Przerośli od pierwszych nieszpórów odpustowych aż do uroczystej sumy nazajutrz i po sumie do drugich nieszpórów zostawiają Eucharystię w monstrancji, zamykają w ruchomym cyborium i na nabożeństwo przekręcają cyborium we właściwym kierunku aż znów ukaze się monstrancja.²⁷ W zachowanych ankietach nie spotkaliśmy odmawiania czy śpiewania kompletorium przy wystawionej Eucharystii.

Odpowiedzi ankietowe zawierają dokładny sposób wystawienia Najświętszego Sakramentu i pieśni, które były śpiewane podczas tego obrzędu. Należy zauważyć, że w parafiach, również w liturgii posługiwało się, obok łaciny, językiem litewskim. Wystawienie Eucharystii w monstrancji odbywało się w następującym porządku: kapłan wychodził z zakrystii a lud śpiewał trzykrotnie „Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament”. W tym czasie celebrans podszedł do tabernakulum, otworzył je, przyklęknął, hostię włożył do monstrancji i po skończonym śpiewie odwrócił się do ludu i zaintonował „O salutaris Hostia”,

²⁴ Tamże, ankiety: 2, 63, 12, 1, 54, 59, 4, 7, 61.

²⁵ Tamże, ankiety: 57, 11, 44, 26, 53, 66.

²⁶ Tamże, ankiety: 32, 22, 3, 24, 34, 16, 10, 60, 40, 64.

²⁷ Tamże, ankiety: 23, 25.

lud śpiewał dalej, następnie kapłan: „Uni Trinoque Domino” i lud z organistą kończył w języku łacińskim. W tym czasie ksiądz udzielił błogosławieństwa i umieścił monstrancję na tronie, okadzał Najświętszy Sakrament i odprawiał nabożeństwo. Chowając Sanctissimum kapłan zwrócony do ludu z monstrancją intonował „Tantum ergo” — po łacinie a lud kontynuował po polsku, wreszcie „Genitori Genitoque” i znów lud kończył po polsku. W tym czasie okadził Najświętszy Sakrament, odśpiewał werset „Panem de coelo” i modlitwę „Deus qui nobis”, pobłogosławił wiernych i zaintonował po polsku „Niech będzie pochwalony”, wreszcie schował Sanctissimum do tabernakulum. Taki opis wystawienia podał proboszcz z parafii Raczki. W Puńsku natomiast, gdzie posługiwano się częściej językiem litewskim, na początku nabożeństwa eucharystycznego lud śpiewał po litewsku „Sweika Marya”, na końcu zaś „Tegul bus pagarbintas” (co odpowiada polskiemu „Niech będzie pochwalony”). Wystawienie Najświętszego Sakramentu w puszcze dokonywało się najczęściej w niedzielę i święta po sumie. Celebrans otwierał tabernakulum, wystawiał puszkę na mense ołtarza, okadzał i odprawiał nabożeństwo. W końcu intonował „Niech będzie pochwalony” (lub „Tegul bus pagarbintas”), nakładał kadzidło i trzykrotnie okadzał Sanctissimum, wreszcie udzielał błogosławieństwa puszką nic nie mówiąc, powtórnie okadzał i schował Najświętszy Sakrament do tabernakulum. Dokładny opis wystawienia w puszcze spotykamy w ankietach z parafii Rumbowicze i Udrya. Ponadto proboszcz ostatniej parafii podał zwykły sposób benedykacji. Kapłan, trzymając w rękach monstrancję lub puszkę, odwrócony twarzą do ludzi, podnosi ją w górę, spuszcza na dół, potem czyni znak krzyża św., wysuwając w swą lewą stronę potem w prawą stronę, wreszcie robiąc koło na prawo stawia monstrancję lub puszkę na ołtarz.

Najprostszym sposobem wystawienia jest samo otwarcie tabernakulum bez wyjmowania puszek na ołtarz. Administrator parafii Lejpuny napisał, że bezpośrednio po mszy św. otwiera tabernakulum bez śpiewu i okadzenia, odmawia cząstkę różańca w miesiącu październiku, po modlitwie różańcowej okadza Sanctissimum i zamyka tabernakulum.²⁸

2. Procesje eucharystyczne

Uroczyste procesje eucharystyczne odbywały się we wszystkich parafiach na pierwszy dzień Wielkanocy, na Boże Ciało z oktawą i podczas odpustów parafialnych (w czasie I nieczporów, przed sumą i po II nieczporach). W wielu natomiast parafiach urządzano procesje z Najświętszym Sakramentem w pierwszą niedzielę miesiąca oraz na gorzkich żalach w niedzielę i święta Wielkiego Postu.

Dokładny opis procesji rezurekcyjnej podał proboszcz z Puńska. W niedzielę Zmartwychwstania, gdy zaczyna już dzień, celebrans ubrany w humerał, albę, stulę i białą kapę udaje się do grobu i tam uklękawszy śpiewa „Gloria tibi Trinitas” i psalm „Laudate” z wersetami i modlitwami. Następnie sypie kadzidło, pokrapia grób i okadza, podaje krzyż procesyjny z czerwoną stulą i figurą Zmartwychwstałego. Potem wzięwszy Najświętszy Sakrament intonuje „Przez Twoje święte Zmartwych-

²⁸ Tamże, ankiety: 36, 24, 4, 10, 14.

powstanie", następnie „Wesoły nam dziś dzień nastał” po polsku i rozpoczyna się trzykrotna procesja. Po procesji celebrans stawia monstrancję na ołtarzu, bierze krzyż procesjonalny i trzymając śpiewa trzy razy „Surrexit...”, na co chór odpowiada „Qui pro nobis...”, następnie werset „In resurrectione” i modlitwę „Deus qui”. Po tym wszystkim rozpoczyna się matutinum, przy końcu którego śpiewa się „Te Deum”. Podczas hymnu okadzenie Sanctissimum i kapłan wzięwszy monstrancję śpiewa „Salvum fac” i w czasie słów „et benedic haereditati Tuae” udziela błogosławieństwa i chowa Najświętszy Sakrament do tabernakulum. Po zmianie kapy na ornat rozpoczyna mszę św. Podczas odpustów parafialnych adprawiano trzy procesje: w czasie I nieszpórów, przed sumą i po II nieszpórach. Pierwsze nieszpory odbywały się w przeddzień uroczystości odpustowych w godzinach popołudniowych. Po skończonych nieszpórach celebrans okadzał Najświętszy Sakrament, przyjmował welon, brał monstrancję do rąk intonował pieśń „Twoja cześć chwała” (lub w języku litewskim „Garbe ir szłowe”) i szedł z procesją. Porządek procesji w parafii Sereje był następujący: bractwony w komży z krzyżem, za nim chorągwie i proporce, kantorki z feretronami i taraniami i na końcu celebrans z monstrancją pod baldachimem, poprzedzony przez turyferarza, za celebransem śpiewający lud. Przy końcu procesji kapłan intonował „Rex Christe primogenite” i wróciwszy do ołtarza kończył obrzędy wystawienia. W dniu uroczystego odpustu przed sumą odprawiano drugą procesję. Celebrans ubrany do mszy św. wychodził do ołtarza i wystawiał Sanctissimum, następnie brał do rąk monstrancję, śpiewał „O salutris Hostią”, potem „Twoja cześć chwała” („Garbe ir szłowe”) i szedł z procesją do kościoła. Pod koniec procesji, podobnie jak w I nieszpórach intonował „Rex Christe” i przyszedłszy do ołtarza udzielał błogosławieństwa, okadzał Eucharystię, wystawiał ją na tronie i odprawiał mszę św. II Nieszpory celebrowano podobnie jak pierwsze, z tą jednak różnicą, że przy końcu procesji kapłan intonował „Te Deum” a przy ołtarzu śpiewał „Salvum fac” i udzielał błogosławieństwa na słowa „et benedic haereditati Tuae”. Po benedykacji następował obrzęd zakończenia wystawienia Najświętszego Sakramentu. Powyższy opis procesji eucharystycznej zawierają wszystkie zachowane ankiety.

Szczególnego omówienia domaga się procesja eucharystyczna w uroczystość Bożego Ciała razem z oktawą. W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej znane były uroczyste procesje Bożego Ciała. Z kroniki kapucynów dowiadujemy się, że w 1819 r. w Łomży wyruszyła „solenna” procesja z kościoła panien benedyktynek (kościół farny był w remoncie) do czterech ołtarzy umieszczonych na rynku miasta. Przy każdym ołtarzu śpiewano ewangelię i pieśni eucharystyczne. Procesji przewodniczył rektor liceum łomżyńskiego, a w uroczystości uczestniczyli nauczyciele i młodzież licealna, władze sądowe i administracyjne miasta oraz wielki „konkurs” ludu z okolicy. Podobna uroczystość z procesją, ołtarzami i ewangeliami odbyła się w ostatnim dniu oktawy, na którą przybyli wszyscy zakonnicy. W następnym roku odprawiała się publiczna procesja po cmentarzu przy kościele benedyktynek. Podobnie w 1821 r. z powodu ustawicznego deszczu i zimna nie odbyła się procesja Bożego Ciała. Natomiast w 1822 r. uroczystą procesję z fary do czterech ołtarzyków na mieście poprowadził biskup Czyżewski, który w drodze do Sejn

²⁹ Tamże, ankiety: 24, 13.

zatrzymał się na kilka dni w Łomży. W 1824 r. procesja eucharystyczna wyruszyła z fary do kościoła kapucynów, później do świątyni benedyktynek i znowu do fary. W następnym roku trasa procesji była jeszcze dłuższa, gdyż prowadziła z fary do kościoła popijarskiego, następnie do kapucynów, benedyktynek i z powrotem do kościoła farnego. Z powodu przeszkód wojennych w 1831 r. nie było procesji po mieście, lecz tylko w kościele parafialnym ustawiono cztery symboliczne ołtarze, przy których odczytano ewangelie. Kronikarz kapucyński nie opisuje przebiegu procesji, lecz dodaje, że w ich kościele przez całą oktawę odprawiano procesje rano i wieczorem.³⁰

W odpowiedziach wizytacyjnych ze wszystkich lat proboszczowie, omawiając wystawienie Najświętszego Sakramentu w monstrancji i procesje eucharystyczne, zawsze wymieniają Boże Ciało. Dla przykładu podajemy odpowiedzi z kilku parafii i to z różnego okresu. W 1822 r. proboszcz z Burzyna zanotował, że Sanctissimum w monstrancji wystawia się na Wielkanoc, w dzień św. Trójcy jako tytuł kościoła, na Boże Ciało i jego oktawę: „w które to dni i procesja odbywa się z Najświętszym Sakramentem”. Rządca parafii Jeleniewo zapisał w 1837 r., iż publiczna procesja z wyniesieniem Sanctissimum odbywa się w Boże Ciało z wielką obecnością ludzi i splendorem. Mniej uroczyście są obchodzone procesje przez całą oktawę. W niedzielę w oktawie Bożego Ciała odbywają się procesje publiczne „z obnoszeniem Najświętszego Sakramentu na stacjach ze śpiewaniem czterech ewangelii” — doniósł w 1833 r. ksiądz z parafii Słowiki. Ankieta wizytacyjna z Filipowa z roku 1899 zawiera notatkę, że w uroczystości Bożego Ciała odbywa się procesja z wystawieniem w monstrancji ulicami miasta z wielkim dostojenstwem. We wszystkie dni oktawy procesję urządza się w kościele lub na zewnątrz, w zależności od pogody. Duszpasterz parafii Wejwery w 1911 r. zapisał, że uroczysta procesja eucharystyczna odbywa się do czterech ołtarzyków, gdzie odprawiane są ewangelie, a w oktawie tej uroczystości codziennie śpiewane są msze i nieszpory z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w monstrancji.³¹ Podobne odpowiedzi zawierają ankiety z następnych lat. Dokładny opis procesji Bożego Ciała znajduje się w ankietach z 1898 r. Na 66 zachowanych ankiet aż 47 proboszczów urzędowało procesję na cmentarzu kościelnym. Strojono tam cztery tymczasowe ołtarze, przy których zatrzymywała się procesja. Księża z Białwierzyn, Krakopola i Udryi przygotowywali ołtarze w czterech rogach cmentarza przy krzyżach, duszpasterze z Białaszewa, Lejpun, Ludwinowa, Mirosławia i Szczebry celebrowali procesję eucharystyczną przy ustawionych na ten czas kapliczkach. Rządcy parafii Jaminy, Mariampol i Szumsk od dawna odprawiali procesję z czterema ewangeliami na cmentarzu przy kościele, na co wyłącznie zbudowane zostały cztery kapliczki w czterech rogach cmentarza. W Simnie ołtarzyki były pięknie przybrane zielenią, lecz zdarzały się wypadki, jak np. w Krasnopolu, że zamiast ołtarzy stały cztery zwyczajne stoły. Proboszcz z Burzyna napisał, że na Boże Ciało, w tak zwane obchody urządza się trzy ołtarzyki na cmentarzu kościelnym a czwarty na wsi, w Rajgrodzie zaś dwie stacje na cmentarzu a dwie na ulicy. Księża z Grajewa, Przerośli

³⁰ A. Kap, *Historia Conventus Capucinatorum*, t. 2, ss. 96, 107, 117, 137, 166, 254.

³¹ Ar Em, sygn. I: 31. Burzyn 1822; I, 168; Jeleniewo 1837; I, 484. Słowiki 1873; I, 107; Filipów 1899; I, 577. Wejwery 1911.

i Sapieżyszek wychodzą z Najświętszym Sakramentem do czterech stacji przygotowanych „na miasteczku”, natomiast w Daukszach, Lubowie, Radziłowie i Rydzewie cztery ewangelie były śpiewane przy kapliczkach ustrojonych czasowo przez mieszkańców wioski. Procesja Bożego Ciała w Suwałkach szła dookoła ogrodu spacerowego z przystankami przy kapliczkach urządzonych w bramach lub sieniach domów, gdzie śpiewano cztery ewangelie. Proboszcz z Puńska tak charakteryzuje uroczystość Bożego Ciała. W przeddzień podczas I nieszpórów wszystko odprawia się jak w odpust. Na procesji śpiewa się „Garbe ir szlowe” („Twoja cześć, chwała”) w języku litewskim, po procesji zaś „Tantum ergo” i resztę jak zwykle przy nabożeństwach eucharystycznych. Nazajutrz rozpoczęcie celebry i msza św. jak w dzień odpustu, z tą tylko różnicą, że w czasie sumy przed ewangelią celebrans stawia monstrancję na ołtarzu, okadza, bierze do rąk i śpiewa „Ecce panis... In figuris... Bone pastor” i udziela benedykcji, potem znów okadza, wystawia monstrancję i śpiewa ewangelię. Po sumie zdejmuje ornat i manipularz, a bierze białą kapę, sypie kadzidło, przyjmuje welon, bierze monstrancję, intonuje „Twoja cześć, chwała” (po polsku) i idzie z procesją. Przed pierwszą stacją intonuje „Rex Christe primogenite”. Przy pierwszej stacji stawia monstrancję na ołtarzyku, okadza Sanctissimum i staje po stronie lekcji. Wtedy jeden z kapłanów, którzy asystują celebransowi, ubrany w ornat, bierze manipularz i kancjonał, klęka przed Najświętszym Sakramentem i odmawia „Munda cor”, następnie podchodzi do celebransa, odbiera błogosławieństwo i śpiewa pierwszą ewangelię. Po skończeniu ewangelii celebrans całuje książkę, okadza Sanctissimum, bierze do rąk monstrancję i intonuje „U drzwi Twoich”. Przed drugą stacją znów śpiewa „Rex Christe primogenite”. Ewangelie: druga, trzecia i czwarta są śpiewane jak pierwsza. Po drugiej ewangelii śpiewa się „Przed tak wielkim Sakramentem”, po trzeciej — „Straszliwego majestatu Panie” lub „Kto się w opiekę” i „Rex Christe primogenite”. Po czwartej ewangelii celebrans z chórem wykonuje „O sacrum convivium”, werset „Posuit” i orację „Deus qui”. Następnie okadza Najświętszy Sakrament, bierze monstrancję i intonuje „Te Deum”, a po powrocie przy ołtarzu „Salvum fac”, udziela błogosławieństwa i jeszcze raz okadza Sanctissimum, wreszcie śpiewa po polsku „Niech będzie pochwalony” i wstawia Najświętszy Sakrament do tabernakulum. Tu dopiero następuje kazanie litewskie lub polskie (jak przypada z kolei), potem kantorzy śpiewają różaniec do Pana Jezusa, a o trzeciej po południu odprawiają się drugie nieszpory w ten sam sposób jak pierwsze. Na procesji śpiewa się po litewsku „Garbe in szlowe”.³² W Wąsoszu w pierwszy dzień oktawy Bożego Ciała procesja obchodzi ulice miasteczka zatrzymując się przy ołtarzach na ten czas urządzonych, dla wysłuchania śpiewanej tam ewangelii. Procesja odbywa się z możliwą okazałością przy udziale duchowieństwa miejscowego i z parafii sąsiednich Niedźwiadna i Szczuczyn. Śpiewy łacińskie wykonuje sam chór, a polskie chór z ludem. Procesja rozpoczyna się jak wszędzie śpiewem „Twoja cześć, chwała”. Na najbliższej ulicy znajduje się pierwszy ołtarz, przy którym chór śpiewa „Pange lingua” (do „Tantum ergo Sacramentum”). W tym czasie kapłan wstępując na stopnie ołtarza udziela błogosławieństwa Najświętszym

³² Ar Łm, sygn. II: 335, ankiety: 65, 6, 4 47, 14, 12, 21, 30, 32, 57, 59, 18, 51, 44, 42, 23, 62, 11, 5, 41, 38, 24.

Sakramentem. Po skończonej ewangelii chór śpiewa „Sacris selemnis”. Idąc do drugiego ołtarza wykonuje się pieśń „Bądźże pozdrowiona Hostio żywa”, przy ołtarzu zaś „Verbum supernum prodiens” i po ewangelii „Adoro Te devote”. W drodze do trzeciego ołtarza wierni śpiewają „U drzwi Twoich”, przy ołtarzu „Salutis humanae Sator”, po ewangelii „Panis angelicus”. Wreszcie procesja zbliża się do czwartej stacji z pieśnią „Idzie, idzie Bóg prawdziwy”, przed ewangelią „Aeterne Rex altissime”, a po niej „O sacrum convivium”. Przy każdym ołtarzu, podobnie jak przy pierwszym, kapłan śpiewający ewangelię otrzymuje błogosławieństwo. Wracając do kościoła śpiewa się dziękczynne „Te Deum”. Jeżeli czas na to pozwala, wykonuje się „Magnificat” lub „Benedictus”. Po wejściu do kościoła sam chór wysławia Chrystusa śpiewem „O quam suavis es Domine”, następnie celebrans intonuje „Tantum ergo”, werseł „Panem de coelo” i modlitwę „Deus qui nobis”. Błogosławieństwa udziela się w milczeniu, po czym chór z ludem śpiewa po polsku „Niech będzie pochwalony”. Zanim kapłan schowa Najświętszy Sakrament do tabernakulum, odmawia akty, których nie spotkaliśmy w innych parafiach. Są to wezwania do Chrystusa, św. Józefa i aniołów.³³

Nie we wszystkich parafiach uroczysta procesja Bożego Ciała odbywa się w czwartek po niedzieli Trójcy św. Sześciu proboszczów parafii: Berzniki, Poniemoń — Frenzella, Raczki, Szczuczyn, Smolany i Wysokaruda odprawiało procesję z czterema stacjami i ewangeliami w niedzielę w oktawie Bożego Ciała. Przebieg uroczystości był taki sam, jak w przedstawionych wyżej parafiach Puńsku i Wąsosz. Przez całą oktawę Bożego Ciała odprawiały się dwie procesje eucharystyczne: jedna po mszy św. rannej, a druga po południu po nieszporach. Procesje te najczęściej odbywały się na zewnątrz, wokół kościoła. Proboszczowie parafii Mirosław i Sylwanowce nie urządzali procesji w oktawie, ponieważ przychodziło mało ludzi do kościoła. Ograniczali się tylko do odprawiania mszy św. i nieszporów z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Rządca parafii Udrya wysoko sobie cenił procesje w oktawie Bożego Ciała. W ankiecie zapisał, że nie tylko w samą uroczystość, ale również w oktawie Sanctissimum jest niesione pod baldachimem, czterech chłopców usługujących trzyma w rękach zapalone świece, kilku parafian niesie pochodnie, jeden trybularzem okadza Najświętszy Sakrament, wszyscy są przybrani w białe komże, „dziewoje” niosą feretrony zwane ołtarzykami, a przewodniczy procesji krzyż w otoczeniu choragwi. Celebrans trzymając w rękach monstrancję, za nim lud — wszyscy po-

³³ Tamże, ankieta 39: 1. „Niech będzie pochwalony i błogosławiony Przenajświętszy i Boski Sakrament teraz i zawsze i na wieki wieków Amen; 2. Chwała i uwielbienie, miłość i dziękczynienie, bądź w każdym momencie Tobie, o Jezu, w Najświętszym Sakramencie na wszystkich ołtarzach całej ziemi aż do końca świata. Amen; 3. Słodkie Serce Jezusa bądź moją miłością, słodkie Serce Maryi, bądź moim ratunkiem; 4. Najśłodszy Jezu, nie bądź mi sędzią, ale Zbawicielem. O Jezu mój, miłosierdzia; 5. Jezu cichy i pokornego Serca, uczyni serca moje podług Serca Twego; 6. Niech będzie umiłowane wszędzie Najświętsze Serce Jezusa. Słodkie Serce mojego Jezusa spraw niech Cię kocham coraz bardziej; 7. Klaniamy się Tobie, Najświętszy Panie Jezu Chryste i błogosławimy Tobie, iż przez św. Krzyż Twój świat odkupiłeś; 8. O św. Józefie, miłośniku Najświętszego Serca, módl się za nami; 9. Wszyscy święci Aniołowie i Archaniołowie, módlcie się za nami; 10. Aniele Boży, Stróżu mój, mnie tobie z dobroci Bożej poleconego strzeż, rządz i kieruj. Amen; 11. Wszyscy święci Patronowie, módlcie się za nami przed tronem Boga; 12. Wszyscy święci i święte Boże, przyczyńcie się za nami”.

stępują poważnie, wolno, w prawą stronę, dookoła kościoła. W Mariampolu przez całą oktawę kapłan o godzinie piątej rano „otwiera” Najświętszy Sakrament, śpiewa jutrznię i prymarię, odprawia mszę św. z procesją eucharystyczną. Wieczorem o godzinie wpół do szóstej odprawia nieszpory, które mają szczególnie uroczysty charakter w ostatnim dniu oktawy, kiedy gromadzi się na zakończenie w kościele dużo ludzi, a celebrans głosi odpowiednią naukę.³⁴ We wszystkie dni oktawy odprawiała się rano msza św. z wystawieniem w monstrancji. Po lekcji celebrans intonował „Ecce panis Angelorum”, po mszy św. procesja ze śpiewem „Twoja cześć, chwała” („Garbe ir szłowe”). Wracając do ołtarza śpiewano pieśń w języku łacińskim „Rex Christe primogenite”, potem „Tantum ergo”, „Niech będzie pochwalony” (Teguł bus pagarbintas”), błogosławieństwo i schowanie. Po południu odprawiano nieszpory, które kończyły się procesją eucharystyczną według porządku rannego. W ostatnim dniu oktawy nieszpory gromadziły większą ilość wiernych. Podczas procesji, w drodze powrotnej do ołtarza, celebrans intonował „Te Deum”, „Salvum fac” i kończył nabożeństwo jak w każdą uroczystość odpustową.

Rubrycelą z 1913 r. dla diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej we wstępnych objaśnieniach posiada przepisy dotyczące „trydniowych modłów”. Ojciec św. Pius X wyraził życzenie, aby każdego roku we wszystkich kościołach katedralnych i parafialnych odprawiały się trydniowe modły w piątek, sobotę i niedzielę w okresie Bożego Ciała według następującego porządku:

1. We wspomniane dni po skończonych nieszporach należy głosić kazanie, w którym pouczyć trzeba wiernych o niewypowiedzianej obecności Chrystusa w Najświętszej Eucharystii oraz o przysposobieniu duszy do godnego przyjęcia tego Sakramentu. Po kazaniu celebrans przed wystawionym Najświętszym Sakramentem odmówi w języku narodowym specjalną modlitwę, której treść brzmi: „Najśłodszy Jezu, któryś na ten świat przyszedł, aby wszystkie dusze obdarzyć życiem Twej łaski, dla zachowania zaś w nich i podtrzymania tejże łaski dajesz codziennie Siebie Samego w Sakramencie Ołtarza, jako zbawienne lekarstwo na uleczenie ich niemocy i jako pokarm boski na wzmocnienie sił duchowych prosimy Ciebie pokornie, abyś na wszystkie dusze wylał miłościwie Ducha Twego Świętego, aby Nim napełnione, jeżeli które są grzechem śmiertelnym zamazane, do Ciebie, powracając, życie Twej łaski przez grzech utracone, odzyskały; te zaś, które z miłosierdzia Twego w Twej miłości żyją, niechaj codziennie, o ile będą w stanie, do Twojej Uczty niebiańskiej pobożnie przystępują, aby nią pokrzepione i lekarstwo przeciw codziennym w grzech powszedni upadkom pozyskały i w życiu Twej łaski wytrwały i tak, coraz bardziej od pyłu grzechowego oczyszczone, wieczne w niebie szczęście osiągnęły. Amen.” Obok jest ta sama modlitwa w języku litewskim. Po odmówieniu tej modlitwy następuje procesja, „Tantum ergo”, błogosławieństwo i schowanie.

2. W niedzielę podczas mszy św. parafialnej lub bezpośrednio po niej ma być głoszona homilia na temat niedzielnej ewangelii i wierni gromadnie przystąpią do Komunii św. Po nieszporach niedzielnych w kazaniu należy zachęcić wiernych do częstszego przystępowania do Stołu Pańskiego. Wreszcie stojąc przed ołtarzem celebrans zwrócony w kierunku monstrancji zaintonuje „Te Deum”, „Salvum fac”,

³⁴ Tamże, ankiety: 20, 64, 36, 40, 28, 60, 21, 37, 4, 57.

wersety i modlitwę z kancjonału kościelnego J. Surzyńskiego, po czym nastąpi procesja, „Tantum ergo”, błogosławieństwo i schowanie Najświętszego Sakramentu. Do tych pobożnych ćwiczeń papież Pius X przydzielił odpusty: siedem lat i tyleż kwadragen na każdy dzień trzydniowych modłów. Odpust zupełny można zyskać tylko raz, w dowolnym dniu za pobożne uczestniczenie w tym nabożeństwie, przystąpienie do spowiedzi i Komunii św. oraz odmówienie modlitwy w intencji Ojca św.³⁵

II. NABOŻEŃSTWA Z WYSTAWIENIEM NAJŚWIĘTSZEGO SAKRAMENTU

1. Gorzkie żale

Wśród nabożeństw odprawianych w okresie Wielkiego Postu z wystawieniem Najświętszego Sakramentu były gorzkie żale. Polski tekst tego nabożeństwa pochodzi od ks. Stanisława Wawrzyńca Benika (1674—1720). Gorzkie żale po raz pierwszy odprawiano w 1707 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie, którym opiekowali się księża misjonarze. Im też zawdzięczamy szybki rozwój tego nabożeństwa w naszym kraju.³⁶

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej znane było to nabożeństwo pasyjne, choć nieliczne wzmianki o nim spotykamy dopiero w połowie XIX w. Ankiety wizytacyjne z 1822 i 1839 r. nic nie wspominają o gorzkich żalach. Dopiero w 1840 r. proboszcz z Augustowa pisał do biskupa Straszyńskiego, że w jego kościele podczas czterdziestodniowego postu od dawna był zwyczaj śpiewania pasji czyli gorzkich żali, z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Przed rokiem odbywała się w tej parafii wizytacja generalna i biskup nie uwzględnił tego nabożeństwa w protokole powizytacyjnym. Prosił więc o udzielenie pozwolenia na wystawienie Sanctissimum w czasie gorzkich żali, bowiem na nabożeństwie „bywa znaczny konkurs ludu, prawie pełen kościół”.³⁷ Niezrozumiałe są pretensje proboszcza, gdyż w ankiecie wizytacyjnej parafii Augustów z 1839 r. zostały wymienione wszystkie uroczystości z wystawieniem Najświętszego Sakramentu, lecz nie ma najmniejszej wzmianki o wystawieniu Eucharystii podczas gorzkich żali. Ankiety przecież wypełniał sam proboszcz.³⁸ Podobną petycję do biskupa Łubieńskiego wniósł w 1865 r. proboszcz parafii Sokoły. Od najdawniejszych czasów w tutejszym kościele nabożeństwo pasyjne odbywało się przy wystawieniu Najświętszego Sakramentu w monstrancji. Ponieważ parafia jest liczna i wierni chętnie uczęszczają na wspomniane nabożeństwo, dlatego proboszcz prosił, aby przywrócić dawny zwyczaj odprawiania nabożeństwa zwanego gorzkimi żalami przy wystawieniu w monstrancji.³⁹ Rządca parafii Zambrów napisał w 1865 r. do administratora diecezji list, w którym wyjaśnił, że od kilku lat w kościele zambrowskim przy

³⁵ *Rubicella sive Ordo Divini Officii Dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1913*. Sejnis 1913, ss. 15-16.

³⁶ M. Chorzępa, *Gorzkie Żale, ich geneza i rozwój historyczny*, *Nasza Przyszłość*, 12 (1960), s. 227nn.

³⁷ Akta parafii Augustów 1819-1903. Jaskowski do Straszyńskiego, Augustów 23 II 1840.

³⁸ Ar Łm, sygn. I: 7. Ankieta wizytacyjna 1839. Augustów 24 IX 1839.

³⁹ Akta parafii Sokoły 1863-1881. Proboszcz do Łubieńskiego, Sokoły 13 XII 1865.

znacznej liczbie wiernych jest rozważana gorzka męka Zbawiciela. Aby tak świętą pamiątkę lepiej uczcić i „bardziej rozwinąć w sercach błogie skutki łask”, pragnieniem duszpasterzy i wiernych jest, aby to nabożeństwo odprawiać w każdą niedzielę przy wystawieniu Najświętszej Hostii i głosić stosowne nauki pasyjne. Administrator przychylił się do prośby i udzielił pozwolenia na wystawienie w monstrancji.⁴⁰ Jak świadczą akta z lat późniejszych, w Zambrowie odprawiało się to nabożeństwo co roku. W 1873 r. ten sam proboszcz zwrócił się do konsystorza z prośbą o przedłużenie pozwolenia na następne trzy lata. Zgodnie z życzeniem pozwolenie otrzymał.⁴¹ Ks. Butkiewicz, jako administrator diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej w 1855 r. skierował pismo do duchowieństwa, w którym powiadomił księży o śmierci cara Mikołaja II i o składaniu przysięgi jego następcy — Aleksandrowi II. Nie chcąc odrywać ludzi od pracy, władze cywilne nakazały, aby kapłani odbierali przysięgę do wiernych w niedziele i święta. Administrator jednak uważał, że spełnienie tego obowiązku powinno dokonać się w dni poszednie, gdyż w okresie wielkiego postu, który właśnie w tym czasie wypadł, wierni w niedzielę i święta dość licznie uczęszczali na gorzkie żale i odprawiali spowiedź wielkanocną.⁴² W ankiecie wizytacyjnej z 1873 r. biskup Wierzbowski pytał, ile razy odbywa się wystawienie Najświętszego Sakramentu w monstrancji i za czym pozwoleniem. Kilku proboszczów odpowiedziało, że w szeregu uroczystości celebrowanych z wystawieniem Eucharystii znalazły się również gorzkie żale. Duszpasterz z Augustowa zapisał, że w jego kościele wystawia się Sanctissimum w monstrancji podczas sześciu głównych uroczystości (w ankiecie są wymienione) oraz we wszystkie niedziele wielkiego postu na nabożeństwie popołudniowym w czasie rozpamiętywania męki Pańskiej. Księża z Sejnu i Wysokiego Mazowieckiego dodali, że gorzkie żale są śpiewane we wszystkie niedziele i święta wielkiego postu z upoważnienia władzy diecezjalnej.⁴³ Dotychczasowe nieliczne wzmianki o odprawianiu nabożeństwa pasyjnego spotkaliśmy tylko w parafiach z językiem polskim. Dopiero w 1877 r. *Przegląd Katolicki* podał, że 3 kwietnia w tymże roku w Olwicy zasnął w Panu ś.p. ks. Hilary Stalmuchowski, który zasłynął głębszą znajomością języka litewskiego. On to przetłumaczył na ten język „nabożne pienia” zwane gorzkimi żalami.⁴⁴ Rzeczywiście w latach późniejszych śpiewano gorzkie żale w języku litewskim, o czym świadczy ankieta z 1898 r. Na 66 odpowiedzi ankietowych, w 22 parafiach odprawiano nabożeństwo pasyjne z wystawieniem Najświętszego Sakramentu, w tym 12 proboszczów modliło się w języku polskim a 10 w języku litewskim. Do parafii polskich należały: Augustów, Bakalarzewo, Burzyn, Grajewo, Janówka, Krasnopol, Lipniki, Raczki, Radziłów, Rajgród, Sztabin, Szczuczyn i Wąsosz.⁴⁵ W języku litewskim modlono się w parafiach: Godlewo, Krakopol, Preny, Rumbowicze, Sereje, Simno, Szumsk,

⁴⁰ Akta parafii Zambrów 1818-1885. Makowski do biskupa, Zambrów 28 I 1856.

⁴¹ Ar Łm, sygn. II: 315. Akta Konsystorza Jeneralnego Dyecezji Augustowskiej dotyczące się dyspens Wielkiego Postu. Makowski do konsystorza, Zambrów 12 II 1873.

⁴² Ar Łm, sygn. II: 34. Księga służąca do zapisywania urzędów Władz cywilnych i duchownych — Przytuły 1829-1884. Butkiewicz do kapłanów, Suwałki 10 III 1855.

⁴³ Ar Łm, ankiety wizytacyjne z 1873 r., sygn. I: 4,474, 626.

⁴⁴ Korespondencje, *Przegląd Katolicki*, 1877, s. 314.

⁴⁵ Ar Łm, sygn. II: 335, ankiety: 31, 29, 51, 35, 18, 48, 36, 41, 44, 34, 40, 39.

Udrya, Wejwery i Wisztyniec.⁴⁶ Niektórzy proboszczowie wyraźnie zaznaczali miejsce gorzkich żali w porządku nabożeństw. Ksiądz z Bakałarzewa napisał, że to nabożeństwo odprawia się z wystawieniem Najświętszego Sakramentu przez wszystkie niedziele wielkiego postu po nieszporach, później procesją, w czasie której śpiewa się pieśni „Wisi na krzyżu”, wreszcie „Tantum ergo”, udziela się błogosławieństwa monstrancją i kończy nabożeństwo śpiewem „Niech będzie pochwalony”. O procesji eucharystycznej po gorzkich żalach wspominało nadto ośmiu kapłanów.⁴⁷ „Grandus Werksmaj” (gorzkie żale) były śpiewane jeszcze w dwunastu innych parafiach litewskich, lecz często bez kapłana i bez wystawienia Najświętszego Sakramentu.

Mówiąc o wystawieniu Sanctissimum w monstrancji podczas nabożeństw pasyjnych, nie można pominąć dwóch ksiąg znajdujących się w archiwum łomżyńskim i zawierających indulty wystawienia Najświętszego Sakramentu w latach 1892-1908. Wśród wielu próśb o pozwolenie na wystawienie Eucharystii w monstrancji podczas głównych uroczystości parafialnych oraz w petycjach o przedłużenie dotychczasowego pozwolenia znalazły się również gorzkie żale. Proboszcz z Nowogrodu w 1893 r. prosił o dziesięć wystawień w monstrancji w ciągu roku, między innymi i w czasie gorzkich żali.⁴⁸ O podobne pozwolenia zwracali się księża z Jadwabnego, Lemana, Pietkowa, Pojewonia i Wisztynca. Administrator z Bakałarzewa, prosząc o 18 wystawień Najświętszego Sakramentu w ciągu roku, na czwartym miejscu zapisał: wszystkie niedziele wielkiego postu podczas śpiewu gorzkich żali. Po śmierci ks. Krzypkowskiego przybył do Waniewa nowy proboszcz, który nie mógł odnaleźć żadnego świadectwa o wystawieniu Eucharystii w monstrancji. Zwrócił się więc do biskupa Baranowskiego z prośbą o wystawienie Najświętszego Sakramentu w monstrancji podczas dziewięciu odpustów, a także „na modlitwy odprawiane w wielkim poście, zwane gorzkimi żalami”.⁴⁹ W aktach archiwalnych znajduje się dość dużo drukowanych pozwoleń na wystawianie Sanctissimum w monstrancji. Dla przykładu można podać indult biskupa Baranowskiego z 1898 r. dla parafii farnej w Łomży, zawierający pozwolenie na wystawienie Eucharystii przynajmniej podczas 16 świąt, a wśród nich na gorzkie żale.⁵⁰ Akta parafii Śniadowo zawierają sześć pozwoleń biskupa Karasia na wystawianie Najświętszego Sakramentu w czasie gorzkich żali w latach: 1898, 1901, 1904, 1907, 1910, 1913.⁵¹ Biskupi sejneńscy mieli poważne kłopoty z parafią Wisztyniec. Rodziły się tam ustawiczne konflikty na tle narodowościowym, szczególnie zaś chodziło o to, w jakim języku mają być odprawiane nabożeństwa: w polskim czy litewskim. Na skutek ciągłych interwencji Polaków i Litwinów kuria diecezjalna w Sejnach dn. 16 IV 1909 r. z polecenia administratora diecezji wydała dekret regulujący porządek

⁴⁶ Tamże, ankiety: 2, 6, 1, 10, 13, 8, 59, 4, 61, 56.

⁴⁷ Tamże, parafie: Krasnopol (a. 18), Preny (1), Raczki (36), Rumbowicze (10), Szczuczyn (40), Szumsk (59), Wąsosz (39), Wisztyniec (56).

⁴⁸ Ar Łm, sygn. II: 310. Indulty wystawienia Najświętszego Sakramentu 1892-1901. Zieliński do konsystorza, Nowogród 7 III 1893 r.

⁴⁹ Tamże. Jedwabne 1892, Lemana 1893, Pietkowo 1892, Pojewoń 1893, Wisztyniec 1892, Bakałarzewo 1897, Waniewo 1901.

⁵⁰ Ar Łm, sygn. 311. Indulty wystawienia Najświętszego Sakramentu 1902-1908. Bp Baranowski do proboszcza łomżyńskiego, Sejny 22 IX 1898.

⁵¹ APS. Akta parafii Śniadowo. Indulty bpa Karasia na wystawienie Najświętszego Sakramentu z lat: 1898, 1901, 1904, 1907, 1910 i 1913.

śpiewów kościelnych pozaliturgicznych w kościele parafialnym w Wisztyńcu.⁵² Władza diecezjalna mając na względzie jedynie zbawienie duszy, w zastosowaniu się do woli Ojca św. orzeka i postanawia, że w czwartą niedzielę każdego miesiąca wszystkie śpiewy w kościele wisztyńskim, a mianowicie: różaniec, suplikacje, śpiewy w czasie procesji, Anioł Pański mają być śpiewane wyłącznie po polsku. We wszystkie inne niedziele śpiewy będą wykonywane po litewsku. Gorzkie żale podczas wielkiego postu będą śpiewane po litewsku przed wystawionym Sanc-tissimum. Dekret zawiera 21 punktów i omawia dokładnie wszystkie nabożeństwa. W ostatnich latach istnienia diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej wizytacje biskupie w repartycji łomżyńskiej odbywały się w latach 1920, 1921, 1925. Biskup Jałbrzykowski zwracał baczną uwagę na nabożeństwa pozamszalne. W każdej ankiecie proboszczowie wymieniali gorzkie żale jako jedno z nabożeństw odprawianych w kościołach z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w monstrancji. Księża z Drozdowa i Wysokiego Mazowieckiego wyraźnie zaznaczyli, że gorzkie żale w wielkim poście są zawsze odprawiane z wystawieniem i procesją eucharystyczną. Duszpasterz z Kobyлина napisał, że w jego kościele są dwie procesje z Najświętszym Sakramentem: jedna po gorzkich żalach, a druga po drodze krzyżowej.⁵³

Na podstawie przytoczonego materiału można wnioskować, że nabożeństwo gorzkich żali było znane w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej od połowy XIX w. i odprawiane najczęściej z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w monstrancji.

2. Nabożeństwo majowe

W połowie XIX w. rozpowszechniło się w Polsce, bardziej niż w innych krajach świata katolickiego, nabożeństwo majowe, odprawiane ku czci Matki Bożej przez cały miesiąc maj. Początek swój wzięło w Rzymie, gdzie było odprawiane w kolegium jezuitów w drugiej połowie XVIII w., później przeniesione do innych kościołów i tam publicznie celebrowane. Na polskiej ziemi zaprowadzili majowe nabożeństwo jezuita najpierw w Tarnopolu, a w 1838 r. w swoim kościele we Lwowie. W Warszawie odprawiano je najpierw w kościele św. Krzyża w 1852 r., a we wszystkich kościołach warszawskich zaprowadził je arcybiskup Fe-liński w 1863 r., w następnym zaś roku biskup Popiel zachęcał do odprawiania tego nabożeństwa w diecezji płockiej.⁵⁴

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej nie spotkaliśmy specjalnych zarządzeń czy zachęt ze strony biskupów, dotyczących wprowadzenia nabożeństwa majowego. Stwierdziliśmy natomiast, na podstawie ankiet wizytacyjnych, że litania do NMP była odmawiana lub śpiewana już na początku XIX w. W ankiecie z 1822 r. proboszczowie z Niedźwiadnej, Wizny i Zawad zapisali, że w sobotę i niedzielę po południu zamiast nieszpórów śpiewali litanię do Matki Boskiej. Podobnie w 1838 r. taką samą notatkę zawierają ankiety z Iglówki, Jabłonki i Wysokiego

⁵² Ar Łm, sygn. I: 596. Akta parafii Wisztyniec. Administrator do Krokinińka, Sejny 16 IV 1909.

⁵³ Ar Łm, bez sygnatury. Akta parafialne: Drozdowo 5 V 1919; Wysokie Mazowieckie 1 V 1920, 1925; Kobylin 1920.

⁵⁴ A. Fridrich, *Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, Kraków 1908, t. III s. 19.

Mazowieckiego, a w 1873 r. z parafii Łuksze i Teolin.⁵⁵ Należy jednak przypuszczać, że wspomniana litania była odmawiana lub śpiewana bez wystawienia Najświętszego Sakramentu. Chociaż zdarzały się okazje, kiedy wystawiano Sanctissimum na litanie do Matki Boskiej. Porządek nabożeństwa jubileuszowego w 1826 r. w Łomży i innych kościołach repartycji łomżyńskiej przewidywał w godzinach popołudniowych odśpiewanie litanii do NMP, Pod Twoją obronę i suplikacji przy wystawieniu Najświętszego Sakramentu w puszcze.⁵⁶ Pierwsze wzmianki o nabożeństwie majowym odprawianym w diecezji z wystawieniem Najświętszego Sakramentu mamy w *Przeglądzie Katolickim* z 1864 r. Czytamy tam, iż księża misjonarze z Tykocina przejmując to nabożeństwo od współbraci z kościoła św. Krzyża w Warszawie, odprawiali je systematycznie w swoim kościele. Alumni seminarium tykocińskiego szerzyli je będąc na wakacjach lub po święceniach jako kapłani rozpowszechniali w przydzielonych im parafiach. W 1864 r. nabożeństwo majowe było odprawiane w katedrze w Sejnach, a sam biskup uroczysto je celebrował ostatniego maja.⁵⁷ W maju 1870 r. odprawiała się w Sejnach msza konwentulna przed wielkim ołtarzem, a o szóstej wieczorem litanie do Matki Bożej z antyfoną lub pieśnią „Witaj Królowo Nieba” i benedykcją Najświętszym Sakramentem oraz procesją. Pierwszego i ostatniego dnia były głoszone nauki, w inne dni czytanki.⁵⁸ W 1869 r. proboszcz parafii Wyszonki zwrócił się do biskupa z prośbą o udzielenie pozwolenia na odprawianie majowego nabożeństwa w godzinach wieczornych z wystawieniem Sanctissimum w puszcze przed ołtarzem NMP. Biskup Łubieński przychylił się do prośby.⁵⁹ W Adamowiczach po raz pierwszy spotykamy to nabożeństwo w latach 1875-1876.⁶⁰ Ankieta z 1898 r. w punkcie jedenastym, zatytułowanym „Nabożeństwa wiernych publiczne” zawierała pytanie o nabożeństwo majowe. Z 66 zachowanych odpowiedzi dowiadujemy się, że prawie we wszystkich parafiach odprawiało się to nabożeństwo. Jednakże w dziesięciu tylko kościołach wystawiano Najświętszy Sakrament na majowe modły. Proboszczowie z Krakopola, Rajgródu, Rumbowicz, Szczuczyna i Szyłowatej wystawiali puszkę na ołtarz, okadzali Sanctissimum i śpiewali lub czytali litanie do NMP. Administrator z Przerośli po mszy św. o godzinie 7 rano wystawiał Eucharystię w puszcze i na przemian z ludem śpiewał litanie do Matki Boskiej, jak również „czytał uwagi na każdy dzień”. Przez cały miesiąc maj w Mariampolu nabożeństwo odprawiało się o godzinie piątej po południu przed Najświętszym Sakramentem w puszcze. Administrator ze Sztabina otwierał tabernakulum i nie wyjmując puszeki odmawiał litanie, okadzał Sanctissimum i zamykał cyborium. W parafii Wysokaruda wierni śpiewali litanie do NMP podczas mszy św. Jedynie w Serejach na nabożeństwo majowe wystawiano Najświętszy Sakrament w monstrancji we wszystkie niedziele maja oraz pierwszego i ostatniego dnia tegoż miesiąca.⁶¹ W Kaletniku nie wprowadzono jeszcze tego nabożeństwa i dla-

⁵⁵ Ar Łm, ankiety wizytacyjne: sygn. I: 327, 602, 640, 142, 147, 627, 299, 552.

⁵⁶ Ar Łm, sygn. II: 313. Akta misji i jubileuszu 1824-1826. Konstysorz łomżyński do dziekanów, Zambrów 10 IX 1826.

⁵⁷ *Przegląd Katolicki*, 1864, s. 412.

⁵⁸ St. J a m i o ł k o w s k i, *Opisanie...*, s. 257.

⁵⁹ Parafia Wyszonki 1818-1903. Kuderkiewicz do Łubieńskiego i odwrotnie, Wyszonki 6 IV 1869.

⁶⁰ *Przegląd Katolicki*, 1891, s. 269.

⁶¹ Ar Łm, sygn. II: 335, ankiety: 6, 44, 10, 40, 66, 23, 57, 34, 60, 13.

tego biskup Baranowski w dekrecie powizytacyjnym z 1899 r. polecił, aby od następnego roku zaprowadzić w miesiącu maju nabożeństwo maryjne.⁶² Podobne zarządzenia biskupa Baranowskiego spotkaliśmy w ankietach z Jeleniewa, Niedźwiadnej i Śniadowa.⁶³ Proboszcz z Kolna w 1898 r. zwrócił się do biskupa z prośbą o pozwolenie na wystawienie Najświętszego Sakramentu w puszcze podczas nabożeństwa majowego w pierwszym i ostatnim dniu miesiąca i takie pozwolenie otrzymał. Również ksiądz z Mariampola poprosił o 18 wystawień w monstrancji i na miesiąc maj w czasie nabożeństwa maryjnego — w puszcze. Biskup przychylił się do prośby proboszcza, lecz zaznaczył, że nabożeństwo ma być odprawiane w godzinach popołudniowych.⁶⁴

Konsystorz sejneński w 1900 r. wydał pismo do dziekanów, które miało być uzupełnieniem zarządzenia o wizytacjach dekanalnych z 1883 r. Konsystorz z polecenia biskupa nakazał dziekanom, aby w swoich sprawozdaniach z rocznych wizytacji kościołów zwrócili uwagę, czy we wszystkich kościołach dekanatu odprawiają się nabożeństwa wskazane przez papieża i biskupów, a wśród nich nabożeństwo majowe.⁶⁵ Dziekan dekanatu kolneńskiego odpowiedział, że nabożeństwa majowe odprawia się we wszystkich parafiach tego dekanatu. Bezpośrednio po mszy św. konwentalnej wystawia się Najświętszy Sakrament w puszcze i celebrans na przemian z ludem śpiewa litanię do NMP. Podobnie napisał dziekan władysławowski, zaznaczając, że wszyscy kapłani tego dekanatu wiernie przestrzegają przepisów Kościoła dotyczących nabożeństwa majowego. W dekanatach: augustowskim, mariampolskim i suwałskim wszystkie parafie zaprowadziły nabożeństwo majowe, które odprawia się przez cały miesiąc maj przed Sanctissimum w puszcze.⁶⁶ Z ankiet wizytacyjnych z lat 1911, 1919, 1920, 1925 dowiadujemy się, że było oddzielne pytanie: czy codziennie odprawia się nabożeństwo majowe i w jakim porządku? Odpowiedzi były zawsze twierdzące. Najczęściej śpiewano litanię w niedziele i święta po nieszpórach, a w dni powszednie po mszy rannej, lecz bez wystawienia Najświętszego Sakramentu. Tylko proboszcz z Dąbrowy Wielkiej zapisał, iż to nabożeństwo odprawia bezpośrednio po mszy św., wystawiając w puszcze Sanctissimum i kończąc błogosławieństwem. W Rutkach natomiast w czasie mszy czytanej ludzie śpiewają litanie.⁶⁷

Na podstawie przytoczonych świadectw można wnioskować, że nabożeństwo majowe rozwinęło się w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej w drugiej połowie XIX w. i było powszechnie odprawiane w kościołach na początku wieku XX, lecz nie zawsze z wystawieniem Najświętszego Sakramentu.

⁶² Ar Łm, sygn. I: 181, ankietka wizytacyjna, Kalendarz 10 VI 1899.

⁶³ Ar Łm, sygn. I: 169, 332, 498.

⁶⁴ Ar Łm, sygn. II: 311. Indulgi wystawienia Najświętszego Sakramentu. Proboszcz do Baranowskiego i odwrotnie, Kolno 8 I 1898; Mariampol 19 XI 1900.

⁶⁵ Ar Łm, sygn. II: 159. Acta Consistorii Generalis Sejnesis seu Augustoviensis de Visitationibus Decanalibus 1900-1902. Konsystorz sejneński do dziekanów, Sejny 30 XI 1900: „An devotiones e Summis Pontificibus fidelibus commendatae et e Loci Ordinariis saepius inculcatae vel etiam praescriptae in omnibus ecclesiis rite peraguntur, uti devotiones mense Maio, Iunio et Octobri?”

⁶⁶ Tamże. Dziekani do konsystorza: Kolno 1900; Władysławowo 29 XII 1900; Augustów 14 I 1901; Godlewo 27 XII 1900; Suwałki 1900.

⁶⁷ Ar Łm, b.s. Ankiety wizytacyjne: Dąbrowa Wielka 7 V 1920; Rutki 1919.

3. Nabożeństwo czerwcowe

Wybitną rolę w rozkrzewieniu nabożeństwa do Najświętszego Serca Jezusowego odegrała św. Małgorzata Maria Alacoque i objawienie w Parey-le-Monial. Cel tej pobożności został ukazany św. Małgorzacie Marii w objawieniu z 1675 r.: wynagrodzenie za niewdzięczność, jakiej doznaje Chrystus w Najświętszym Sakramencie. Do rozszerzenia się kultu i nabożeństwa do Najświętszego Serca Jezusowego w dużej mierze przyczynili się jezuiti. „Memoriał biskupów polskich” do papieża Klemensa XIII z 1765 r. wyjednał przywilej święta ku czci Serca Bożego z własnym formularzem mszalnym i brewiarzowym. W 1856 r. papież Pius IX rozciągnął święto Serca Jezusowego na cały Kościół Katolicki, a Leon XIII w 1899 r. zatwierdził litanię do Serca Pana Jezusa.⁶⁸ W tym samym roku wspomniany papież poświęcił cały rodzaj ludzki Najświętszemu Sercu Jezusowemu. Pius X w 1906 r. pragnął pobudzić wiernych do szczególnej pobożności polecił, aby akt poświęcenia Sercu Jezusowemu co rok był odmawiany we wszystkich kościołach parafialnych przed Najświętszym Sakramentem wystawionym do publicznej adoracji. Zobowiązał także duszpasterzy, aby odmawiali litanię do Serca Pana Jezusa przed wystawionym Sanctissimum w monstrancji. Do tej modlitewnej praktyki dołączył odpust 7 lat i 7 kwadragen. Ci zaś, którzy odprawiają i przyjmują Komunię św., zyskają odpust zupełny. Ponadto papież Pius X wyraził życzenie, aby coraz bardziej rozszerzyć nabożeństwo do Serca Pana Jezusa odprawiane w miesiącu czerwcu. Wszyscy którzy szerzyć będą to nabożeństwo i przez cały miesiąc czerwiec wezmą w nim udział, mogą zyskać 30 czerwca odpust zupełny „toties quoties”, ofiarowany za zmarłych. Przywilej ołtarza gregoriańskiego „ad instar” otrzymają szerzyciele Serca Jezusowego oraz rektorzy kościołów, w których uroczystości będzie odprawiane nabożeństwo czerwcowe. Taki przywilej zyskają w dniu ostatnim czerwca podczas mszy św. przez nich celebrowanej. Natomiast ktokolwiek przyłoży swoją rękę do uświetnienia tego sa X z 22 VIII 1906 r. podał do wiadomości wszystkich księży z diecezji nabożeństwa, za każdy czyn dobry w tym kierunku wykonany zyska odpust 500 dni. Te wszystkie zabiegi są po to, aby bardziej rozszerzyć nabożeństwo do Serca Jezusowego.⁶⁹ Powyższy dekret *Urbis et orbis* Piusa augustowskiej czyli sejneńskiej 1 XII 1906 r. administrator diecezji ks. Józef Antonowicz. Polecił również, aby w uroczystość Serca Jezusowego wszyscy księża odprawili w swoich kościołach mszę św. z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w monstrancji, a bezpośrednio po niej w postawie klęczącej odmówili Akt poświęcenia rodzaju ludzkiego Najświętszemu Sercu Jezusowemu z litanią, werselem i modlitwą. Wskazane jest także kazanie zachęcające wiernych do umiłowania Serca Jezusowego.⁷⁰

Ankieta z 1898 r. zawierała pytanie, czy w parafii odprawiane jest nabożeństwo czerwcowe i w jakim języku. Na 66 odpowiedzi 52 proboszczów napisało, że wcale nie ma tego nabożeństwa w parafii, dwunastu

⁶⁸ M. Crawley-Boevey, *Oblicze miłości. Dzieła i pisma*, Kraków 1966, ss. XXII-XXIV; por. *Encyklopedia kościelna* x. Michała Nowodworskiego, Warszawa 1902, t. XXV, s. 139.

⁶⁹ APS. Akta parafii Śniadowo. *Decretum Urbis et Orbis* Pii PP. X-mi datum Romae, e Secretaria S. Congregationis Indulgentiis Sacrisque Reliquiis praepositae, die 22 augusti 1906.

⁷⁰ Tamże. Antonowicz do księży, Sejny 1 XII 1906.

księży odmawiało litanię do Serca Pana Jezusa, lecz bez wystawienia Najświętszego Sakramentu. Rządca parafii Rumbowicze przy śpiewie „o salutaris Hostia” wystawiał Sanctissimum w puszcze, udzielał błogosławieństwa na słowa „Unitrinoque Domino” i odmawiał litanię do Serca Pana Jezusa. Kończąc nabożeństwo, śpiewał „Tantum ergo”, „Genitori Genitoque” i powtórnie błogosławił, wreszcie w języku polskim lub litewskim intonował „Niech będzie pochwalony”. W Krakopolu czerwcowe modły odprawiano podobnie, z tą jednak różnicą, iż lud wykonywał dodatkowo kilka pieśni do Najświętszego Sakramentu. Administrator z Berznik nie odmawiał litanii w miesiącu czerwcu, lecz tylko w piątek po Bożym Ciele celebrował uroczyste nabożeństwo do Serca Jezusowego. Na początku mszy św. wystawiał Eucharystię w monstrancji, a po mszy św. wygłaszał krótką przemowę do ludu, zasłaniając Najświętszy Sakrament umbrakulum, potem odmawiał litanię, „Tantum ergo” i „Niech będzie pochwalony”, po czym chował Sanctissimum do tabernakulum. Proboszcz parafii Wisztyniec w pierwszy piątek każdego miesiąca, zgodnie z wolą Ojca św., odprawiał w języku litewskim nabożeństwo do Najśłodszego Serca Pana Jezusa z wystawieniem w monstrancji.⁷¹ Skoro jest mowa o Wisztyncu, to należy zaznaczyć, iż w 1909 r. nabożeństwo czerwcowe odprawiało się systematycznie, lecz zgodnie z zarządzeniem administratora diecezji, na skutek ciągłych konfliktów, o czym była mowa wyżej, rano odbywało się nabożeństwo dla Litwinów, po południu zaś dla Polaków.⁷²

Biskup Baranowski zatroskany o życie religijne w diecezji w 1900 r. polecił, aby konsystorz zobowiązał dziekanów do wnikliwego sprawdzenia stanu religijno-moralnego każdej parafii. Przedmiotem zainteresowań dziekanów były również nabożeństwa, a wśród nich czerwcowe. Podobnie jak przy nabożeństwie majowym i tutaj odpowiedzi były jednoznaczne. W dekanatach: augustowskim, kolneńskim, mariampolskim, suwalskim i władysławowskim, we wszystkich kościołach odprawiało się nabożeństwo czerwcowe przed Najświętszym Sakramentem w puszcze.⁷³ Jednomyslność w tym względzie należy przypisać świeżo zatwierdzonej litanii do Serca Pana Jezusa oraz oddaniu całego świata Boskiemu Sercu. Niezrozumiały jest jednak fakt, że mimo tak wielkich zabiegów ze strony papieży: Leona XIII i Piusa X o rozszerzenie tego nabożeństwa i poleceń administratorów diecezji w tym względzie, ankiety wizytacyjne z ostatnich lat istnienia diecezji nic nie wspominają o nabożeństwie do Serca Pana Jezusa. Można jednak przypuszczać, że nabożeństwa czerwcowe były odprawiane w kościołach diecezji i w tym czasie. Ankiety wizytacyjne nie posiadały jednak pytania wprost o to nabożeństwo. O ile pytano, czy codziennie odprawia się nabożeństwo majowe i październikowe, o tyle brak było pytania o nabożeństwo do Serca Pana Jezusa. Rubrycele z tego okresu są pewnym świadectwem, że takie nabożeństwo odprawiało się w kościołach diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. W rubryceli z 1899 r. znajduje się zarządzenie biskupa Baranowskiego, w którym biskup powołuje się na dekret papieża Leona XIII *Altera nunc* z dnia 28 VI 1889 r. i zaleca wprowadzenie nabożeństwa

⁷¹ Ar Łm, sygn. II: 335, ankiety: 10, 6, 20, 56.

⁷² Ar Łm, sygn. I: 596. Akta parafii Wisztyniec. Administrator do Krokinika, Sejny 16 IV 1909.

⁷³ Patrz przypis 30 i 31.

do Serca Pana Jezusa w każdy pierwszy piątek miesiąca. W skład tego nabożeństwa wchodzi msza św. wotywna o Sercu Jezusowym i litanie przed Najświętszym Sakramentem w monstrancji. Biskup udziela także pozwolenia na wystawienie Sanctissimum w uroczystość Serca Pana Jezusa podczas odmawiania modlitw brewiarzowych.⁷⁴ *Kalendarz liturgiczny* z 1913 r. przed dniem 25 maja (niedziela) posiada taką uwagę: jutro przypomnieć w ogłoszeniach o nabożeństwie do Serca Pana Jezusa w miesiącu czerwcu.⁷⁵ Natomiast w rubryceli z 1925 r. przed uroczystością Serca Jezusowego (19 czerwca) czytamy: jutro we wszystkich kościołach parafialnych przed wystawieniem Największym Sakramentem należy odmówić Akt poświęcenia rodzaju ludzkiego Najświętszemu Sercu Pana Jezusa z litaniami.⁷⁶

W kronice kapucynów łomżyńskich spotkaliśmy notatkę, że gwardian tego zakonu zwrócił się do magistratu miasta z prośbą o zwolnienie z nadmiernych opłat za energię elektryczną, użytą w 1925 r. Tłumaczył się, że „prądu używaliśmy dla ludu, który się garnie do nas na stałe, a szczególnie wieczorami na nabożeństwa majowe, czerwcowe i październikowe, odprawiane z wystawieniem Najświętszego Sakramentu”.⁷⁷

4. Nabożeństwo różańcowe

Modlitwę różańcową najprawdopodobniej zaprowadził św. Dominik w początkach XIII w. jako odpowiedź na grasującą w tym czasie we Francji herezję albigenów. Do XVI w. różaniec znany był w całej Europie. Papież Pius V wydał kilka bulli wzywających cały świat chrześcijański do odmawiania tej modlitwy. Po zwycięstwie pod Lepanto (7 X 1571) tenże papież ustanowił święto Matki Bożej Różańcowej. Największe zasługi w szerzeniu tego nabożeństwa położył papież Leon XIII dzięki licznym encyklikom różańcowym w latach 1883-1898. Encykliki te zapoczątkowały odprawianie parafialnych nabożeństw różańcowych od 1 października do 2 listopada. Nabożeństwo to adprawiano albo rano podczas mszy św. lub bezpośrednio po niej, albo po południu z wystawieniem Najświętszego Sakramentu.⁷⁸ Potwierdzeniem tej praktyki są wskazania biskupa Wierzbowskiego zawarte w rubryceli dla diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej z roku 1889. Biskup powołuje się na dekret papieża Leona XIII zarządził, aby każdego roku od 1 października do 2 listopada we wszystkich świątyniach parafialnych katolickiego świata oraz w kaplicach publicznych poświęconych Bogarodzicy codziennie odmawiano przynajmniej pięć dziesiątków różańca z Litaniami loretańskimi. Jeśli w parafii jest zwyczaj odmawiania różańca w godzinach porannych, wówczas wierni powinni modlić się na nim podczas mszy św., je-

⁷⁴ *Ordo Divini Officii ad usum Dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1899. Varsaviae 1898, s. 10.*

⁷⁵ *Rubricella sive Directorium Divini Officii ad usum universi cleri saecularis Dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1913, Sejnis 1913, s. 50: „Cras prom. devotio erga SS. Cor Jesu m. Junio”.*

⁷⁶ *Ordo Divini Officii ad usum Dioecesis Sejnensis seu Łomżensis pro anno Domini 1925, Łomża 1924, s. 68: „Cras in omnibus ecclesiis paraecialibus coram exposito SS-mo recitetur formula Consecrationis cum Litanis in honorem SS. Cordis Jesu”.*

⁷⁷ A. K a p, *Odpis „Kroniki” klasztoru OO. Kapucynów w Łomży (1911-1936), s. 39.*

⁷⁸ H. K. R ó z a n i e c, E. K ó ś ć, Warszawa 1899, t. 23, s. 545.

śli po południu, wtedy należy wystawić Najświętszy Sakrament w monstrancji i odmawiać modlitwę różańcową przed Sanctissimum. Biskup powiadomił, iż wszyscy uczestnicy publicznych modłów różańcowych, a także ci, którzy ze słusznej przyczyny nie mogą brać udziału w nabożeństwie, lecz odmówią różaniec prywatnie, zyskają adpust 7 lat i 7 kwadragen pod warunkiem, że pomodlą się w intencji Ojca św. Wierni mogą zyskać odpust zupełny, jeśli oczyszczeni przez sakramentalną spowiedź i posileni Najświętszą Eucharystią przynajmniej przez dziesięć dni będą uczestniczyć w nabożeństwie różańcowym lub w samym dniu Matki Bożej Różańcowej wezmą udział w nabożeństwie, przyjmą święte sakramenty i pomodlą się w intencji papieża.⁷⁹

W ankietach wizytacyjnych z 1873 i 1898 r. znalazło się pytanie, ile razy odbywa się wystawienie Najświętszego Sakramentu w monstrancji. Tylko dwóch proboszczów wśród świąt obchodzonych uroczyście z wystawieniem w monstrancji umieściło nabożeństwo różańcowe: ksiądz z Tykocina w 1873 r. i z Jeleniewa w 1899 r. W dekretach powizytacyjnych biskup Baranowski upominał duszpasterzy z Kaletnika, Niedźwiadnej i Śniadowa i polecił codziennie w miesiącu październiku odprawiać nabożeństwo. Celem tych modłów, pisał biskup, jest nawrócenie heretyków oraz wszystkich grzeszników, zwłaszcza tych, którzy zeszli z drogi prawdy, aby wrócili do jednej owczarni posiadającej jednego pasterza, to znaczy, aby tworzyli jeden, święty, prawdziwy i katolicki Kościół.⁸⁰

Ankieta z 1898 r. daje pełniejszy obraz nabożeństwa różańcowego w diecezji. Na 66 zachowanych ankiet, 33 proboszczów odpowiedziało, że to nabożeństwo odprawia się codziennie przed Najświętszym Sakramentem wystawionym w monstrancji. Po różańcu odmawia się litanie do NMP, „Tantum ergo” i „Niech będzie pochwalony”. Błogosławieństwo jest dwukrotne: przy śpiewie „O salutaris Hostia” i przy końcu „Tantum ergo”. Duszpasterz z Augustowa na zakończenie nabożeństwa pokrapia lud, natomiast w Bargłowie dodaje modlitwę do św. Józefa po odmówionej litanii do NMP. Księża z Balwierzynek, Poniemonia i Szczepry bezpośrednio po mszy św. rannej wystawiają Sanctissimum i odmawiają modlitwę różańcową. Podobnie czyni proboszcz z Godlewa, z tym że całość nabożeństwa odprawia się w języku litewskim. W Serejach po nieszporach w niedzielę oraz pierwszego i ostatniego dnia miesiąca października przed wystawionym w monstrancji Najświętszym Sakramentem kapłan z ludem w języku litewskim odmawia cząstkę różańca, litanie i modlitwę do Matki Boskiej, modlitwę do św. Józefa, po czym następuje procesja eucharystyczna i zakończenie nabożeństwa. Proboszczowie z parafii: Dauksze, Kaletnik, Kopciowo, Krakopol, Płutyszki, Rumbowicze i Szyłowata wystawiają Eucharystię w puszcze i po polsku lub litewsku odmawiają różaniec i modlitwy do Matki Boskiej i św. Józefa. Nie wyjmując puszek z otwartego tabernakulum odprawia się nabożeństwo różańcowe przez cały miesiąc październik w Jaminach, Lejpunach, Pokojniach, Puńsku, Świętych Jeziorach i Sztabinie. Bezpośrednio po mszy św. otwiera się tabernakulum, odmawia różaniec, litanie i po trzykrotnym okadzeniu Najświętszego Sakramentu zamyka

⁷⁹ *Ordo Divini Officii ad usum Dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1889, Varsaviae 1888, s. 8.*

⁸⁰ Ar Łm, sygn. I: 561, 169, 182, 332, 498.

się cyborium. Proboszcz parafii Metele także nie wyjmuje puszki z tabernakulum na nabożeństwo różańcowe, lecz w dni powszednie odprawia je z rana przed mszą św. ubrany w humerał, albę, stulę i kapę. W niedziele i święta modli się na różańcu po niesporach. Ubrany w komżę, stulę i kapę otwiera tabernakulum przy zapalonych czterech świecach i klęcząc przy ołtarzu odmawia różaniec na przemian z ludem, modlitwy do NMP i św. Józefa, następnie intonuje „Teguł bus pagarbintas” („Niech będzie pochwalony”). Gdy lud kończy śpiewać, zamyka tabernakulum, intonuje „Swejka Karalene Dauguns” („Witaj Królowo nieba”), pokrapia lud wodą święconą i odchodzi do zakrystii. W pięciu parafiach: Lachowo, Rajgród, Udrya, Urdomin i Wysokaruda lud odmawia różaniec podczas mszy św.⁸¹ W czternastu parafiach nabożeństwo różańcowe odprawia się bez wystawienia Najświętszego Sakramentu.

Niektórzy proboszczowie mieli wątpliwości co do sposobu odprawiania nabożeństwa różańcowego. W takiej właśnie sprawie w 1898 r. zwrócił się do konsystorza rządca parafii Grajewo, a jednocześnie dziekan dekanatu Szczuczyn. Pisał, że co roku w miesiącu październiku odprawia się w każdym kościele tego dekanatu nabożeństwo różańcowe z wystawieniem Najświętszego Sakramentu, lecz w różnym porządku. Władza diecezjalna zaleciła to nabożeństwo, ale nie przepisała, w jaki sposób ma być ono celebrowane. Dla przykładu dziekan podał, iż jedni księża, rozpoczynając wspomniane nabożeństwo, intonują „O salutaris Hostia” i kończą „Tantum ergo”, w obydwu wypadkach okadzając Sanctissimum, drudzy okadzają w czasie odmawiania różańca, jeszcze inni opuszczają tę ceremonię. Na przyszłość, aby w tym względzie zachować jedność, dziekan prosił konsystorz o wydanie dokładnych przepisów odprawiania nabożeństwa dla całego dekanatu.⁸² Po dwóch latach, w 1900 r. konsystorz wystosował pismo do dziekanów diecezji sejneńskiej, w którym przypomniiał dekret papieża Leona XIII o obowiązku codziennego odmawiania różańca od 1 października do 2 listopada włącznie we wszystkich kościołach parafialnych, filialnych i zakonnych, a także w kaplicach publicznych, przy których na stałe przebywa kapłan wyznaczony przez władzę diecezjalną. Ponadto konsystorz podał dokładny sposób odprawiania nabożeństwa w różnych okolicznościach. Jeśli wierni odmawiają różaniec w czasie mszy św., wtedy nie ma wystawienia Najświętszego Sakramentu, lecz po skończonej mszy św. celebrans pokrapia wiernych wodą święconą i odchodzi do zakrystii. Jeśli modlitwa różańcowa następuje bezpośrednio po mszy św., wówczas celebrans zdjąwszy manipularz i ornat wkłada kapę koloru officium (S. R. C. 6 II 1892), wystawia Najświętszy Sakrament w monstrancji i śpiewa „O salutaris Hostia”, po czym odmawia różaniec z litanją loretańską, następnie okadza Sanctissimum, śpiewa „Tantum ergo”, błogosławi monstrancją, znów okadza i intonuje „Niech będzie pochwalony”. W tym czasie chowa Najświętszą Eucharystię do tabernakulum, pokrapia wiernych wodą święconą i odchodzi od ołtarza. W parafiach mniejszych, jeśli różaniec odmawia się po mszy św., można dokonać wystawienia tylko w puszcze i wtedy kapłan w paramentach mszal-

⁸¹ Ar Łm, sygn. II: 335, ankiety: 31, 33, 65, 64, 30, 2, 13, 11, 26, 19, 6, 53, 10, 66, 32, 14, 3, 24, 16, 34, 22, 45, 44, 4, 7, 60.

⁸² Ar Łm, sygn. II: 334. Akta Konsystorza Generalnego Dyecezyi Augustowskiej dotyczące się Nabożeństwa Parafialnego i Supplikacyi. Leudo do konsystorza Grajewo 13 X 1898.

nych, to jest w ornacie (S.R.C. 20 VII 1894) otwiera tabernakulum, w którym przechowuje się puszkę z Najświętszym Sakramentem, okadza ją i klęcząc na najniższym stopniu ołtarza odmawia z wiernymi modlitwę różańcową. Po skończonym różańcu wyjmuje puszkę z tabernakulum, stawia ją na mensie ołtarza, okadza, bierze na ramiona welon koloru białego i zwrócony do ludu śpiewa „Niech będzie pochwalony”, następnie błogosławi puszką, znowu okadza i umieszcza Najświętszy Sakrament w tabernakulum, po czym pokrapia wiernych wodą święconą i odchodzi do zakrystii. Podczas odmawiania różańca przy ołtarzu, w którym nie przechowuje się Sanctissimum, np. przy ołtarzu Matki Boskiej, należy postąpić w następujący sposób: kapłan po odprawieniu mszy św. lub niesporów wystawia w zwykły sposób Najświętszy Sakrament w monstrancji, okadza, intonuje „O salutaris Hostia” i w czasie śpiewu pierwszej zwrotki hymnu udaje się procesjonalnie do ołtarza, przy którym ma być odmawiany różaniec. Przy ołtarzu zwrócony do ludu śpiewa drugą zwrotkę „Uni trinoque Domino”, stawia monstrancję na mensie ołtarzowej, okadza, odmawia różaniec i na zakończenie znowu okadza oraz intonuje „Tantum ergo”. Podczas wykonywania pierwszej części hymnu, kapłan wraca w procesji do ołtarza przechowywania i tam zwrócony do wiernych śpiewa „Genitori Genitoque”, udziela błogosławieństwa Najświętszym Sakramentem, okadza i zaczyna pieśń „Niech będzie pochwalony”, następnie umieszcza Sanctissimum w tabernakulum. Na koniec pokrapia wiernych wodą święconą i wraca do zakrystii. Jeśli modlitwa różańcowa następuje wprost po niesporach, wówczas kapłan wystawia Najświętszą Eucharystię w paramentach officium, to znaczy w albie, stule i kapie, w których odprawiał nieszpory. Gdy wspomniane modły są sprawowane poza mszą św. i poza niesporami, wystawienie Najświętszego Sakramentu dokonuje się w sposób wyżej opisany, jednak w tym wypadku celebrans używać będzie kapy koloru białego. Powyższe przepisy normujące odmawianie różańca z wystawieniem Najświętszego Sakramentu wydał konsystorz z polecenia biskupa. Załączył również zarządzenie, iż nabożeństwo różańcowe powinno być odprawiane we wszystkich kościołach diecezji.⁸³

W aktach archiwalnych spotkaliśmy wiele próśb o pozwolenie na wystawienie Najświętszej Eucharystii podczas odpustów, innych świąt, a także na nabożeństwie różańcowym. Proboszcz z Bakalarzewa w 1897 r. poprosił o 18 wystawień Najświętszego Sakramentu w ciągu roku i na ostatnim miejscu zapisał: „przez cały miesiąc październik podczas nabożeństw różańcowych”.⁸⁴ Podobną petycję do biskupa wnieśli duszpasterze z Lubotynia, Śniadowa i Tykocina.⁸⁵ Akta parafii Śniadowo zawierają kilka indultów biskupa Karasia na wystawienie Najświętszego Sakramentu podczas nabożeństwa różańcowego.⁸⁶ Dziekani, wizytując parafie swego dekanatu, pytali również o nabożeństwo różańcowe. W sprawozdaniach do konsystorza powiadamiali, iż we wszystkich para-

⁸³ Tamże, Konsystorz do dziekanów, Sejny 7 IX 1990; por. APP Rozporządzenia 1870-1905; AP Dąbrówka, Rozporządzenia 1894-1913.

⁸⁴ Ar Łm, sygn. II: 310. Indulty wystawienia Najświętszego Sakramentu 1892-1901. Wojczun do administratora. Bakalarzewo 29 IV 1897.

⁸⁵ Ar Łm, sygn. II: 311. Expositio Sanctissimi 1902-1908. Lubotyń 1902, Śniadowo 1903, Tykocin 1903.

⁸⁶ APS. Akta parafii Śniadowo. Indulty bpa Karasia na wystawienie Sanctissimum z lat: 1904, 1907, 1910, 1913.

fiach dekanatu odprawia się takie nabożeństwo zgodnie z zarządzeniem papieża i według norm przepisanych przez biskupa. W aktach zachowały się relacje dziekanów z Augustowa, Kolna, Mariampola, Suwałk i Władysławowa.⁸⁷

Ankiety wizytacyjne z ostatnich lat istnienia diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej zawierały pytanie: „Czy w miesiącu październiku odmawia się codziennie różaniec i w jakim czasie?” W 1911 r. proboszczowie z Iglówki, Krakopola i Wejwer odpowiedzieli, że w ich parafiach to nabożeństwo odprawia się codziennie z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w puszcze po rannej mszy św., w niedziele zaś i święta po niesporach.⁸⁸ Podobne odpowiedzi spotkalismy w ankietach z 1919, 1920, 1921 r. w parafiach: Augustów, Burzyn, Dąbrowa Wielka, Drozdowo, Kobylin i Wysokie Mazowieckie. Księża z Porytego, Rutek i Waniewa zapisali, iż wierni odmawiają sami różaniec w czasie sprawowania rannej mszy św.⁸⁹

Na podstawie przytoczonych akt widać wyraźnie, że nabożeństwo różańcowe w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej było systematycznie odprawiane w ostatnich latach XIX w. i do końca istnienia diecezji, najczęściej z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w monstrancji albo w puszcze.

5. Nowenna do Ducha Świętego

Konsystorz sejneński, powołując się na zarządzenie papieża Leona XIII z 9 V 1897 r., przekazał wszystkim dziekanom polecenie biskupa Baranowskiego, iż od 1898 r. wprowadza się w całej diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej nabożeństwo do Ducha Świętego. Modły te odprawiać się będą dziewięć dni przed Zielonymi Świątkami i dziewięć dni po tej uroczystości. Należy wezwać dzwonami lud z wiosek do kościoła, gdzie przed Najświętszym Sakramentem w puszcze będzie śpiewany hymn „Veni Creator” z werselem i modlitwą oraz litania do Wszystkich Świętych z psalmem i modlitwami w języku narodowym. Na końcu trzeba dodać 7 Ojce nasz, 7 Zdrowaś Maryjo, 7 Chwała Ojcu i jedno Wierzę. Gdyby ktoś nie mógł być na nabożeństwie w kościele, może odmówić wspomniane modlitwy w domu; nie umiejący czytać odmówią cząstkę różańca z końcowymi modlitwami.⁹⁰ Biskup Baranowski konsekwentnie propagował to nabożeństwo podczas wizytacji w 1898 i 1899 r. Świadczą o tym dekrety powizytacyjne z Bakalarzewa, Filipowa, Jeleniewa, Kaletnika i Niedźwiadnej. W tej ostatniej parafii proboszcz skarżył się na niepoprawne zachowanie parafian. Biskup w dekrecie zapisał, że wprowadzenie podwójnej nowenny do Ducha Św. przed Najświętszym Sakramentem ma na celu naprawienie obyczajów parafian.⁹¹

Z ankiety 1898 r. dowiadujemy się, że w 15 parafiach (na 66 zachowanych ankiet) odprawiano Nowennę do Ducha Św. przed Sanctissi-

⁸⁷ Por. uwaga 31 (nabożeństwo majowe).

⁸⁸ Ar Łm, sygn. I: 143, 217, 577.

⁸⁹ Ar Łm b.s. Augustów 30 VIII 1921; Burzyn 9 VI 1919; Dąbrowa Wielka 7 V 1920; Drozdowo 5 V 1919; Kobylin 5 V 1920; Wysokie Mazowieckie 10 V 1920; Poryte 12 VI 1919; Rutki 15 VI 1919; Waniewo 6 V 1920.

⁹⁰ APD. Rozporządzenia 1894-1913 Dąbrówka Kościelna. Konsystorz do dziekanów, Sejny 28 III 1898.

⁹¹ Ar Łm, ankiety wizytacyjne z 1898 i 1899, sygn. I: 133, 107, 127, 169, 182, 332.

mum w puszcze. Proboszcz z parafii Poniemoń — Frenzella wyjaśnia, iż czyni to z polecenia pasterza diecezji w osiem dni przed i osiem po Zielonych Świątkach, a ksiądz z Krakopola potwierdza, że do hymnu „Veni Creator” dodaje litanie do Wszystkich Świętych. Duszpasterz z Rumbowicz podaje dokładny sposób odprawiania nowenny: na pół godziny przed nabożeństwem biją dzwony, następnie zapala się sześć woskowych świec i wystawia się Sanctissimum w puszcze, okadza się, śpiewa na przemian z organistą „Veni Creator” potem werset i modlitwę, litanie do Wszystkich Świętych z psalmem, werselem i modlitwami jak w brewiarzu, znów okadza się Najświętszy Sakrament i na koniec siedem pacieryz w intencji Ojca św. Przy otwartym tabernakulum bez wyjmowania puszkę modlą się do Ducha Św. proboszczowie z Mirosławia i Wysokiejrudy.⁹²

W zarządzeniu konsystorza o wizytacjach dekanalnych z 1900 r. było pytanie, czy przed Zielonymi Świątkami i w oktawie tej uroczystości odprawia się nabożeństwo do Ducha Św. Wszystkie zachowane odpowiedzi dziekanów były twierdzące.⁹³

W 1903 r. administrator diecezji podał nowy sposób odprawiania nowenny do Ducha Świętego przed Zielonymi Świątkami. Kapłan bezpośrednio po mszy św. w szatach mszalnych, a jeśli mszy św. nie było — to ubrany w komżę i stułę koloru czerwonego, otwiera tabernakulum i nie wystawiając puszkę na mensę ołtarzową okadza Najświętszy Sakrament i w postawie klęczącej odmawia hymn do Ducha Św. w języku polskim lub litewskim, następnie werset i modlitwę.⁹⁴ Nie mamy potwierdzenia, czy w późniejszych latach była odprawiana nowenna do Ducha Świętego.

6. Suplikacje

Suplikacje w swoich początkach sięgają starożytności rzymskich, kiedy to senat w szczególniejszych okolicznościach nakazywał błagalno-dziękczynne modły. Chrześcijanie przejęli ten termin na określenie modlitw i pieśni zanoszonych do Boga w czasie wszelkich nieszczęść. Poprzez wieki powstało wiele pieśni suplikacyjnych, które były najczęściej adaptacją psalmu lub antyfony kościelnej. Najbardziej znaną modlitwą suplikacyjną w Polsce jest „Święty Boże”. Już w XVII w. kościoły krakowskie rozbrzmiewały śpiewem suplikacji podczas mszy św. i przy wystawieniu Najświętszego Sakramentu w puszcze. Z czasem dołączono do tej modlitwy pieśń papieża Urbana VIII „Przed oczy Twoje Panie”. W XVIII w. znane były suplikacje w diecezji wileńskiej i płockiej. Największe zasługi w rozpowszechnianiu tego nabożeństwa mieli jezuiti. Pod koniec XVIII w. już w całej Polsce śpiewano suplikacje z okazji ważnych wydarzeń kościelnych i państwowych, w czasie nabożeństw

⁹² Ar Łm, ankieta z 1898 r., sygn. II: 335, ankiety: 64, 6, 10, 21, 60.

⁹³ Ar Łm, sygn. II: 159. Acta... de Visitationibus Decanalibus 1900-1902. Konsystorz do dziekanów, Sejny 30 XI 1900: „An devotiones a Summis Pontificibus fidelibus commendatae et a Loci Ordinariis saepius incultatae vel etiam praescriptae in omnibus ecclesiis rite peraguntur, uti supplicatio novemdialis ante Pentecostes et per Octavam Pentecostes?”; por. przypis 31.

⁹⁴ Ar Łm, sygn. II: 334. Akta dotyczące się Nabożeństwa Parafialnego i Supplikacji. Antonowicz do dziekanów, Sejny 30 IV 1903. Tekst nowenny w ankiecie I.

pasyjnych, czterdziestogodzinnego nabożeństwa, w intencji szczęśliwych obrad sejmowych, o uproszenie pomyślnych dni dla Ojczyzny, a także podczas klęsk, głodu, wojen i zaraźliwych chorób.⁹⁵

W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej od samego początku jej istnienia we wszystkich kościołach były śpiewane suplikacje przed wystawionym Najświętszym Sakramentem. W ankietach wizytacyjnych z 1822 i 1823 r. spotykamy wzmianki o odprawianiu tego nabożeństwa. Proboszczowie przedstawiając porządek nabożeństw na niedziele i święta, umieszczali suplikacje bezpośrednio po sumie z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. I tak księża z parafii Bargłowo, Białaszewo, Burzyn, Słucz, Syntowty podczas śpiewu suplikacji wystawiali Eucharystię w puszcze. Natomiast w Małym Płocku i Zawadach otwierano tylko cyborium, w którym przechowywano Najświętszy Sakrament.⁹⁶ W kościele katedralnym w Sejnach wikariusze codziennie śpiewali suplikacje po mszy św. o godz. 10. Takie zarządzenie wydała kapituła na posiedzeniu w 1823 r.⁹⁷ Biskup Manugiewicz w przepisany w 1829 r. porządku nabożeństw przypominał kapłanom, by nie zaniedbywali odprawiania suplikacji przed Najświętszym Sakramentem.⁹⁸

W latach 1837-1840 biskup Straszyński zwizytował całą diecezję. Z 49 zachowanych sprawozdań wizytacyjnych proboszczów dowiadujemy się, że w 28 parafiach śpiewano suplikacje w każdą niedzielę i święto po sumie przed wystawionym Sanctissimum w puszcze. Niemal przy każdej ankiecie w dekrete reformacyjnym biskup przepisał jednakowy dla wszystkich parafii porządek nabożeństw. W czasie mszy św. od podniesienia do „Per ipsum” organista z ludem miał śpiewać „(Święty Boże”.⁹⁹ Na podstawie 20 dostępnych ankiet wizytacyjnych z lat 1873, 1874 widać, że tylko w sześciu parafiach zastosowano się do życzenia biskupa Straszyńskiego i śpiewano suplikacje po podniesieniu; w 12 wcale nie śpiewano, a tylko w Łukszach i Teolinie odprawiano to nabożeństwo po sumie przed Najświętszym Sakramentem w puszcze.¹⁰⁰

Biskup Baranowski, obejmując stolicę biskupią w Sejnach, wezwał duchowieństwo i wiernych do modlitwy w intencji sumiennego wypełniania obowiązków rządcy diecezji. Powołał się na dawną praktykę w Kościele, według której w trudnych czasach, w niedziele i święta lud i wierni śpiewali suplikacje przy wystawionym Najświętszym Sakramencie. Ponieważ w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej te pieśni błagalne śpiewano w czasie mszy św., obecnie zaś po wprowadzeniu śpiewu gregoriańskiego do mszy św. nie ma miejsca na suplikacje, wobec tego biskup zarządził, by suplikacje były śpiewane po mszy św. przed wystawionym Sanctissimum w puszcze. Zatwierdził też nowy sposób odprawiania tego nabożeństwa w języku polskim i litewskim.¹⁰¹

⁹⁵ K. Chaberek, *Dzieje nabożeństwa suplikacyjnego w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej i łomżyńskiej (1818-1939)*, Lublin — Łomża 1974 (mps BKUL), ss. 7-18.

⁹⁶ Ar Łm, sygn. I: 20, 30, 31, 486, 526, 304, 640.

⁹⁷ S. Jamiołkowski, *Opisanie Kościoła Sejneńskiego...*, s. 251.

⁹⁸ Ar Łm, Listy pasterskie biskupów, rozporządzenia 1823-1834, sygn. II: 481. List pasterski, Warszawa 3 XI 1829.

⁹⁹ Ar Łm, sygn. I: 8, 22, 73, 106, 139, 185, 248, 298, 307, 317, 347, 375, 400, 412, 416, 444, 483, 488, 495, 512, 521, 526, 527, 567, 592, 600, 623, 643.

¹⁰⁰ Ar Łm, sygn. I: 299, 552.

¹⁰¹ Ar Łm, Akta Konsystorza Generalnego Dyecezyi Augustowskiej dotyczące się Nabożeństwa Parafialnego i Suplikacji, sygn. II: 334. Baranowski do konsystorza. Sejny 25 II 1898.

Chcąc zapoznać się ze stanem służby bożej w diecezji, wysłał do wszystkich proboszczów ankietę, w której między innymi pytał: „suplikacje: kiedy? gdzie? w jakim języku? oraz: wystawienie Najświętszego Sakramentu w puszce: kiedy? jak? — w suplikacjach?”. W 66 zachowanych odpowiedziach mamy potwierdzenie, że suplikacje były śpiewane we wszystkich parafiach w niedziele i święta z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w puszce. Proboszczowie z parafii Metele, Mirosław, Pokojnie zapisali, że wystawienie w puszce odbywa się tylko w czasie suplikacji w dni niedzielne i świąteczne po mszy tak rannej „wielkiej”, czyli sumie według rytu przepisanego przez biskupa Baranowskiego. W wielu parafiach suplikacje śpiewano w języku litewskim. 23 księży zaznaczyło w ankiecie, że modli się w tym języku. Duszpasterze z Rumbowicz, Simna, Świętych Jezior i Udryi podali dokładny sposób odprawiania tego nabożeństwa. Po sumie wyjmują się puszkę na ołtarz; okadza się Sanctissimum i kapłan z ludem śpiewa po litewsku i po polsku „Bóg nasza ucieczka”, potem „Święty Boże”, następnie celebrans intonuje „Tegul bus pagarbintas” („Niech będzie pochwalony”), okadza Najświętszy Sakrament, w milczeniu błogosławi wiernych, ponownie okadza i wstawia puszkę do tabernakulum.¹⁰²

W 1911 r. biskup Karaś podczas wizytacji pytał: „Kiedy odprawiają się suplikacje ze śpiewem „Święty Boże”? W zachowanych ankietach odpowiedzi były jednoznaczne: suplikacje śpiewane są bezpośrednio po sumie przed Najświętszym Sakramentem w puszce.¹⁰³

Ostatnie wizytacje z 1919, 1920, 1925 r. poświadczają, że do końca istnienia diecezji śpiewano w parafiach suplikacje przed wystawionym Sanctissimum w puszce. Tylko proboszcz z Drozdowa odpowiedział, że w jego parafii „Święty Boże” śpiewa się bardzo rzadko.¹⁰⁴

Nabożeństwo suplikacyjne było odprawiane także w różnych okolicznościach życiowych, tak pomyślnych jak i smutnych. Po dymisji Potockiego ze stanowiska ministra Komisji Oświecenia, tę odpowiedzialną funkcję objął Szaniawski, człowiek bardziej życzliwy dla katolików. Biskup Czyżewski polecił, aby przez cztery niedziele śpiewano przed Najświętszym Sakramentem suplikacje w intencji o przychyłność czynników rządowych do Kościoła.¹⁰⁵

Uroczystości jubileuszowe roku świętego 1825, przedłużone na następne dwa lata, były okazją do celebrowania wielu nabożeństw. Podczas dni jubileuszowych w poszczególnych parafiach, biskup Manugiewicz polecił śpiewać suplikacje aż dwukrotnie każdego dnia. O godz. 10 odprawiała się msza przy wystawieniu Najświętszego Sakramentu w puszce i po niej suplikacje. Po południu przed Sanctissimum w monstrancji śpiewano litanię do NMP i suplikacje.¹⁰⁶

¹⁰² Ar Łm, sygn. II: 335, ankiety: 22, 21, 3, 10, 8, 16, 4.

¹⁰³ Ar Łm, sygn. I: 113, 143, 212, 217, 577, 599, 627.

¹⁰⁴ Ar Łm, b.s. Burzyn 1919, Dąbrowa Wielka 1920, Drozdowo 1919, Kobylin 1920, Poryte 1919, Poświętne 1920, Rutki 1919, Waniewo 1920, Wysokie Mazowieckie 1920, 1925.

¹⁰⁵ Ar Łm, Odpisy rozporządzeń biskupa i konsystorza 1807-1839, sygn. II: 4. Czyżewski do konsystorza, 25 X 1821.

¹⁰⁶ Ar Łm, Akta Konsystorza Jeneralnego Dyecezyi Augustowskiej dotyczące się Jubileuszu Świętego 1826-1827, sygn. II: 314, Manugiewicz do konsystorza, Warszawa 27 VIII 1826.

Również dwa razy dziennie, po sumie i po niesporach z wystawieniem Eucharystii śpiewano suplikacje w 1847 r., gdy na stolicę Piotrową wstąpił papież Pius IX, ogłaszając z tej racji rok jubileuszowy.¹⁰⁷

W 1900 r. papież Leon XIII poświęcił cały rodzaj ludzki Najświętszemu Sercu Pana Jezusa. W miesiącu czerwcu odprawiały się specjalne nabożeństwa wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu, wśród nich zaś „Święty Boże” z psalmem 45.¹⁰⁸ Także we wszystkie niedziele grudnia z racji upływającego wieku śpiewano suplikacje przed Sanctissimum.¹⁰⁹

Błagalne modły do Boga kierowano w czasie nieszczęść narodowych. W 1830 r. wybuchło powstanie listopadowe. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zażądała odprawiania w kościołach 40-godzinnego nabożeństwa oraz śpiewania suplikacji we wszystkie niedziele i święta, aby Bóg odwrócił wszelkie klęski, pobłogosławił rycerstwu naszemu i rządzących wspierał swoim światłem.¹¹⁰ Biskup Manugiewicz za pośrednictwem konsystorza przesłał to zarządzenie księżom i polecił odprawiać nabożeństwo błagalne w każdą niedzielę i święto przed Najświętszym Sakramentem w puszcze aż do zakończenia powstania.¹¹¹ Podobne modły zarządził w 1904 r. administrator J. Antonowicz. Wielu bowiem Polaków znalazło się na Dalekim Wschodzie, walcząc na wojnie rosyjsko-japońskiej. Modlitwy o pokój zanoszono przed Sanctissimum w każdą niedzielę i święto.¹¹²

Klęski żywiołowe i śmiertelne choroby stały się przyczyną ciągłych próśb do Boga o odwrócenie tych nieszczęść. W 1834 r. długotrwała susza zagrażała urodzajom. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zwróciła się do biskupa Choromańskiego, aby zarządził modły o uproszenie deszczu. Biskup polecił konsystorzowi, by we wszystkich parafiach aż do ustania klęski odprawiały się suplikacje, a przy okazji dodał, że takie nabożeństwo ma być celebrowane na wiosnę i w lecie każdego roku celem uproszenia błogosławieństwa Bożego urodzajom.¹¹³ Księża, wypełniając polecenie biskupa, śpiewali suplikacje przed wystawionym Najświętszym Sakramentem. Świadczą o tym sprawozdania z dziesięciu parafii dekanatu łódzkiego i z siedmiu dekanatu sapieżyńskiego.¹¹⁴

W 1867 r. ciągle deszcze zaczęły niszczyć zbiory. Biskup Łubieński nakazał księżom śpiewać suplikacje przed Sanctissimum w puszcze w intencji o pogodę.¹¹⁵ Rok później „ciągła susza, jaką podobało się Panu

¹⁰⁷ Ar Łm, Odpisy rozporządzeń biskupich i rządowych 1840-1851, sygn. II: 66. Błocki do dziekanów, Sejny 2 IX 1847.

¹⁰⁸ APD, Rozporządzenia 1894-1913. Konsystorz do dziekanów, Sejny 26 IV 1900.

¹⁰⁹ Tamże. Konsystorz do dziekanów, Sejny 6 XI 1900.

¹¹⁰ Ar Łm, Akta Kancelaryi Kuryalney tyżące się Urzędzeń Rządowych 1823-1862, sygn. II: 496, KRWR i OP do Manugiewicza, Warszawa 7 XII 1830.

¹¹¹ Ar Łm, sygn. II: 481. Manugiewicz do konsystorza łomżyńskiego, Warszawa 11 III 1832.

¹¹² APD. Antonowicz do dziekanów, Sejny 31 X 1904.

¹¹³ Ar Łm, Akta reskryptów, urzędzeń, odezwo do Administratora Dyecezyi 1834-1836, sygn. II: 485. Choromański do konsystorza łomżyńskiego, Zambrów 19 VIII 1834; por. AP Wysokie Mazowieckie, Rozporządzenia 1834-1847.

¹¹⁴ Ar Łm, Wykaz Statystyczny Stanu Kościołów i parafii w dekanacie łódzkiem 1837, sygn. II: 157 oraz Wykaz ogólny z całego dekanatu sapieżyńskiego sporządzony dnia 3 IV 1837 r., sygn. II, 188.

¹¹⁵ APA. Akta dekanatu augustowskiego 1867-1869. Łubieński do Pożarowskiego, Sejny 4 VIII 1867.

Bogu dotknąć okolice nasze, zagraża nieurodzajem i zniszczeniem plonów pracowitego robotnika". Nie ma innego środka, pisał biskup, nad szczerą pokutę i modlitwę pokorną, zanoszoną z wiarą i ufnością do Boga. Dlatego zarządził, aby w czasie trwania suszy we wszystkie niedziele i święta po sumie przed Najświętszym Sakramentem w puszcze śpiewano „Święty Boże” z dodaniem modlitwy papieża Urbana VIII „Przed oczy Twoje Panie”.¹¹⁶

Administrator Butkiewicz w 1854 r. pisał do duchowieństwa, że z racji grasujących chorób: febry, okropnej gorączki i cholery ze śmiertelnymi wypadkami, zarządza w każdą niedzielę i święto po sumie przed wystawionym Najświętszym Sakramentem odprawiać suplikacje aż do ustania epidemii.¹¹⁷

Podobna zaraza cholery panowała na terenach diecezji w 1892 r. Wspólna modlitwa duchowieństwa i wiernych przebłagała Boga za grzechy i ocaliła od cholery. W rok później ta straszna zaraza zaczęła znów nawiedzać diecezję. Konsystorz zachęcał kapłanów, aby przygotowali wiernych do przyjęcia tego „nawiedzenia Bożego” w duchu świętej wiary. Polecili również w niedzielę i święta przed otwartym tabernakulum śpiewać suplikacje aż do ustania epidemii. Wezwanie: „od powietrza, głodu, ognia i wojny, wybaw nas Panie” należy powtarzać trzy razy. Po przepiewaniu błagalnych wezwań puszkę z Najświętszym Sakramentem trzeba wyjąć z tabernakulum i postawić na ołtarzu, po czym okadzać, następnie odwrócić się z puszką do wiernych i odśpiewać „Tantum ergo” i „Genitori”. Błogosławieństwo, powtórne okadzenie i schowanie Najświętszej Eucharystii — to ostatnie ceremonie suplikacyjnego nabożeństwa. Jeśli cholera pokaże się w parafii, wspomniane modły należy odprawiać przed Sanctissimum.¹¹⁸

W 1905 r. w niektórych miejscach diecezji zdarzyły się wypadki zachorowań na cholereę azjatycką. Administrator J. Antonowicz zarządził, aż do ustania zarazy, we wszystkich kościołach śpiewać suplikacje w niedziele i święta de praecepto, a przed nimi psalm „Bóg nasz ucieczką i mocą”. Natomiast w tych parafiach, gdzie już pokazała się zaraźliwa epidemia, w kościołach i kaplicach publicznych ma być adprawiana uroczysta msza św. z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w monstrancji z formularzem „Recordare Domine” i modlitwami o oddalenie zarazy.¹¹⁹

Reasumując omawianie suplikacji w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, trzeba stwierdzić, że to nabożeństwo było znane we wszystkich parafiach diecezji i odprawiane najczęściej w niedziele i święta po sumie z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w puszcze. Na częstotliwość jego odprawiania miały wpływ nadzwyczajne wydarzenia i niebezpieczeństwa w postaci nieurodzajów i zaraźliwych chorób.

¹¹⁶ Tamże. Sejny 24 VI 1868.

¹¹⁷ Ar Łm, Księga do zapisywania rozporządzeń konsystorskich i rządowych w Suwałkach 1847-1881, sygn. II: 69, Butkiewicz do duchowieństwa, Sejny 1 IX 1854.

¹¹⁸ Ar Łm, Księga do zapisywania wizyt jeneralnych, dekanalnych, dekretów, Reformacji, listów Pasterskich, rozporządzeń Rządowych i innych tego rodzaju, które do ogłoszenia powierzają się w Suwałkach 1881-1926, sygn. II: 74. Konsystorz do Makowskiego, Sejny 14 VIII 1893.

¹¹⁹ Ar Łm, sygn. II: 334. Antonowicz do dziekanów, Sejny 4 X 1905, por. APD Dąbrówka, Rozporządzenia 1894-1913.

7. Nabożeństwa różne

Na przestrzeni ponad stu lat istnienia diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej odprawiano wiele okolicznościowych nabożeństw z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Różne jubileusze, grasujące choroby, zakończenia roku i inne okazje stały się przyczyną uroczyste celebrowanych modłów przed wystawionym Sanctissimum.

W 1824 r. papież Leon XIII ogłosił rok 1825 rokiem jubileuszowym. Ze względu na szczególne korzyści duchowe Ojciec św. przedłużył czas trwania jubileuszu do 1827 r. Biskup Manugiewicz w swoim liście wyznaczył 15-dniowe uroczystości w Sejnach, Łomży, Mariampolu i Suwałkach. W innych parafiach przewidział krótszy czas trwania nabożeństw.¹²⁰ Podczas 15-dniowych modłów w porządku nabożeństw przewidziano o godz. 10 mszę św. z wystawieniem Najświętszego Sakramentu i przy śpiewie litanii do Imienia Jezus, kazanie i suplikacje. Po południu o godz. 15.45 „nauka wyższa”, a po niej znów wystawienie Sanctissimum w puszce i litania do Matki Boskiej, suplikacje, rachunek sumienia i modlitwy wieczorne.¹²¹ Oficjał konsystorza łomżyńskiego S. Choromański polecił, aby księża mansjonarze łomżyńscy od dnia 29 X 1826 r. do 24 III 1827 r. odprawiali w swoim kościele nabożeństwa według następującego porządku: w poniedziałek, wtorek, czwartek, piątek i sobotę o godz. 8 msza czytana, w czasie której przy wystawieniu Sanctissimum w puszce mają być śpiewane suplikacje i („Przed oczy Twoje”). W środę o godz. 9 msza czytana z wystawieniem Eucharystii w monstrancji z pieśniami jak w inne dni. W niedziele i święta msza „wielka” przy wystawieniu w monstrancji, przed którą „Święty Boże”, a po niej uroczyste zakończenie z błogosławieństwem Najświętszym Sakramentem.¹²²

W 1847 r. papież Pius IX, wstępując na stolicę Piotrową, ogłosił nadzwyczajny jubileusz. Administrator diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej M. Błocki, powiadamiając wiernych o jubileuszu, załączył do każdego kościoła książkę pt. *Krótki zarys nauk o jubileuszu z modlitwami stosownymi*. Podał w niej miejsce odprawianych nabożeństw jubileuszowych, warunki uzyskania odpustu oraz porządek modlitw. Podobnie jak w 1826 r. odprawiały się msze św. z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w monstrancji lub w puszce, a także uroczyste nieszpory również z wystawieniem.¹²³

Następny jubileusz przypadł w 1900 r. Biskup Baranowski, powołując się na dekret *Urbis et Orbis* Leona XIII z dn. 13 XI 1899 r., wydany z racji upływającego wieku i roku jubileuszowego, zarządził, aby dla naprawienia krzywd wyrządzonych Odkupicielowi rodzaju ludzkiego przez pożądlivość ciała, oczu i pychę żywota, a także w celu uwielbienia Chrystusa, naszego Zbawcy, we wszystkie niedziele i święta obowiązujące przez cały miesiąc grudzień w kościołach i kaplicach, gdzie przechowuje się Najświętszy Sakrament, była celebrowana uroczysta

¹²⁰ Szczegółową charakterystykę lat jubileuszowych w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej XIX w. podaje W. Jemielity, *Rok jubileuszowy w XIX w. w Królestwie Polskim*, Zeszyty Naukowe KUL, 18 (1975) nr 1 ss. 41-53.

¹²¹ Ar Łm, sygn. II: 314. Akta Jubileuszu Świętego 1826-1827. Porządek nabożeństw (bez daty).

¹²² Ar Łm, sygn. II: 313. Akta Misji i Jubileuszu zaczęte od dnia 12 VIII 1824 w Zambrowie. S. Choromański, Łomża 29 X 1826.

¹²³ Ar Łm, sygn. II: 68. Księga rozporządzeń 1844-1901. Błocki do dziekanów, Sejny 2 IX 1847.

msza św. z wystawieniem Eucharystii w monstrancji. Bezpośrednio po niej wobec wystawionego Sanctissimum należy zaśpiewać „Przed oczy Twoje Panie” i odmówić modlitwę: „Daj nam najłaskawszy Boże, za przyczyną błogosławionej Niepokalanej Dziewicy, abyśmy łzami naszej pokuty winy tego kończącego się wieku obmyli, a początki nadchodzącego tak przygotowali, iżby cały ten przyszły wiek poświęcony był chwale Twojego Imienia i Królestwu Jezusa Chrystusa, Syna Twojego, któremu niech wszystkie narody służą w jedności wiary i doskonałej miłości. Amen.” Wreszcie schowanie Najświętszego Sakramentu przy śpiewie „Tantum ergo”. W dniu 31 grudnia tam, gdzie jest dwóch lub więcej księży wystawienie w monstrancji dokona się o godz. 6 po południu na nieszpory i Sanctissimum pozostanie na ołtarzu dla publicznej czci wiernych aż do mszy św. celebrowanej o północy z formularzem o Obrzezaniu Pańskim. W samą uroczystość Nowego Roku drugi kapłan odprawi podobną mszę św. dla wiernych, którzy nie mogli uczestniczyć w nocnym nabożeństwie. Jeśli w parafii jest tylko jeden kapłan, zamknięcie wieku dokona się na nieszporych, a rozpoczęcie nowego wieku i roku nastąpi w czasie uroczystej mszy św. odprawianej dnia następnego.¹²⁴ Uroczystości Roku św. w diecezji odbyły się od pierwszej niedzieli maja do pierwszej niedzieli listopada 1901 r. W ramach porządku nabożeństw jubileuszowych konsystorz przewidział mszę św. z wystawieniem Najświętszego Sakramentu na początku uroczystości parafialnych i podobnie na zakończenie z litaniami do Serca Pana Jezusa, „Te Deum” i błogosławieństwem.¹²⁵

Omawiając jubileusze, nie można pominąć milczeniem pięćdziesiątej rocznicy ogłoszenia dogmatu Niepokalanego Poczęcia NMP. Administrator diecezji J. Antonowicz 31 X 1903 r. wydał list do duchowieństwa, w którym przedstawił program jubileuszowych obchodów. Uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP w roku poprzedzającym jubileusz ma być uczczona jak najdosłojniej, to znaczy z wystawieniem Najświętszego Sakramentu podczas I i II nieszpory oraz w czasie mszy św. W roku jubileuszowym z takim samym splendorem należy obchodzić święta maryjne: Oczyszczenie, Zwiastowanie, Wniebowzięcie, Narodzenie i M. Bożej Różańcowej. Podobnie w ósmym dniu każdego miesiąca, albo — dla słusznej przyczyny — w najbliższą niedzielę po tym dniu ma być odprawiona msza św. wotywna o Niepokalanym Poczęciu NMP przed wystawionym Sanctissimum. Mszę św. poprzedzi jedna część różańca z litaniami loretańską, antyfoną „Pod Twoją obronę” i oracją. Te wszystkie modlitwy odmawiane przed Najświętszą Eucharystią w monstrancji będą stanowiły przygotowanie do wielkich uroczystości przepisanych przez papieża Piusa X. W dniu 8 XII 1904 r. i przez całą oktawę I i II nieszpory oraz msza św. odprawią się z wystawieniem Najświętszego Sakramentu; 15 grudnia jako w ostatnim dniu oktawy po litanii loretańskiej, antyfonie i modlitwie nastąpi procesja eucharystyczna. W drodze powrotnej do kościoła celebrans zaintonuje „Te Deum”, później „Salvum fac”, wreszcie postawi monstrancję na ołtarzu i zaśpiewa wersety i mo-

¹²⁴ Ar Łm, sygn. II: 334. Akta dotyczące się Nabożeństwa Parafialnego i Suplikacji. Konsystorz do dziekanów, Sejny 6 XI 1900; por. APD. Rozporządzenia 1894-1913 Dąbrówka Kościelna, s. 58.

¹²⁵ Ar Łm, sygn. II: 72. Księga rozporządzeń 1870-1905. Konsystorz do księży, Sejny 30 III 1901.

dlitwy. Następnie okadzi Sanctissimum i zakończy nabożeństwo pieśnią „Niech będzie pochwalony” („Tegul bus pagarbintas”).¹²⁶

Na uwagę zasługują również jubileusze papieży i biskupów. W 1887 r. papież Leon XIII obchodził pięćdziesiątą rocznicę swego kapłaństwa. Uroczystości jubileuszowe trwały do końca 1888 r. Z polecenia biskupa Wierzbowskiego konsystorz sejneński przesłał kapłanom wiadomość, że na zakończenie jubileuszu kapłańskiego papieża w dniu 31 grudnia we wszystkich kościołach parafialnych, klasztornych i kaplicach publicznych, w których przechowuje się Najświętszy Sakrament, należy odprawić nieszpory z wystawieniem Sanctissimum w monstrancji, a bezpośrednio po nich cząstkę różańca w intencji Ojca św. Po tych modlitwach nastąpi uroczysta procesja z „Te Deum” i „Salvum fac”, potem „Tantum ergo” i błogosławieństwo, po czym celebrans odśpiewa oracje: „Deus cuius misericordiae” ... „Concede nos” ..., „Deus omnium fidelium...”, „Ecclesiae Tuae...”. Wszyscy, którzy w tym dniu odbędą spowiedź, przyjmą komunię św. i wezmą udział w nabożeństwie, zyskają odpust zupełny.¹²⁷

W 1893 r. ten sam papież obchodził pięćdziesięciolecie swego biskupstwa. Ordynariusz diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej Wierzbowski w ostatnią niedzielę przed wielkim postem zarządził uroczystą sumę z wystawieniem Najświętszego Sakramentu, zachęcając duchowieństwo i wiernych diecezji do modlitwy za Ojca św. Po sumie należy odśpiewać „Te Deum” z modlitwami za papieża. Poleciał również odprawić nieszpory z wystawieniem w monstrancji, po których część radosna różańca, następnie procesja eucharystyczna, „Te Deum” i modlitwa.¹²⁸

Złoty jubileusz kapłański przeżywał w 1908 r. papież Pius X. Z racji tak podniosłych uroczystości administrator diecezji ks. Antonowicz polecił duchowieństwu we wszystkich kościołach odprawić dziękczynne nabożeństwa z wystawieniem Eucharystii w monstrancji. W skład tych nabożeństw wchodziła suma, nieszpory, różaniec z litanją loretańską, procesja z „Te Deum”, błogosławieństwo i trzy modlitwy: o Najświętszym Sakramencie, dziękczynna i za papieża. Modły te odprawiały się w dniach 20 IX i 22 XI 1908 r.¹²⁹

Podobne uroczystości kapłańskie obchodził w 1891 r. biskup Wierzbowski, ordynariusz diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Konsystorz zatroszczył się o to, aby jubileusz pięćdziesięciolecia kapłaństwa swego biskupa był uczczony jak najgodniej. Główne uroczystości dziękczynne odprawiły się 8 listopada. Suma z wystawieniem Sanctissimum w monstrancji, okolicznościowe kazanie, zachęcające wiernych do zanieśienia gorących modłów do Boga za jubilata, po sumie „Te Deum” z wersem i modlitwą za biskupa, nieszpory z wystawieniem, chwalebna część ró-

¹²⁶ APS. Akta parafii Śniadowo. Antonowicz do duchowieństwa, Sejny 31 X 1903.

¹²⁷ Ar Łm, sygn. II: 71. Odpisy rozporządzeń 1858-1888. Konsystorz do Mystkowskiego, Sejny 17 XII 1888.

¹²⁸ Ar Łm, sygn. II: 72. Książka do zapisywania wszelkich rozporządzeń władz duchownych jako też i cywilnych 1870-1905 w Przytułach. Wierzbowski do duchowieństwa, Sejny 24 I 1893; por. AP Dąbrówka. Rozporządzenia 1852-1894, s. 192.

¹²⁹ AP Dąbrówka. Rozporządzenia 1894-1913. Antonowicz do dziekanów, Sejny 10 VII 1908.

żańca z litaniami i modlitwami, procesja eucharystyczna — oto główne części jubileuszowych uroczystości.¹³⁰

W niektórych parafiach diecezji odprawiały się dziękczynno-przebiegalne nabożeństwa na zakończenie starego roku. Były to najczęściej nieszpory z dodaniem „Te Deum” i „Przed oczy Twoje Panie”. O takich nabożeństwach z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w monstrancji piszą w ankiecie z 1898 r. proboszczowie ze Szczuczyna i Szumska. Uroczystą mszę św. z wystawieniem w dzień nowego roku celebrowali księża z Ludwinowa, Radziłowa i Simna. Po mszy św. odmawiali litanie do Imienia Jezus lub do NMP, po czym urządzali procesję eucharystyczną wewnątrz kościoła.¹³¹

Ankiety wizytacyjne z lat 1911, 1919, 1925 zawierały pytanie: „czy i w jaki sposób jest odprawiane nabożeństwo dziękczynne na zakończenie roku?”. W odpowiedziach z 1911 r. tylko proboszcz z Iglówki napisał, że w tym dniu w godzinach popołudniowych śpiewa nieszpory z wystawieniem Eucharystii w monstrancji. Podobne nabożeństwo na koniec roku odprawiał rządcą parafii Augustów. Natomiast w Dąbrowie Wielkiej były odprawiane nieszpory z procesją eucharystyczną i modlitwami z rubryceli.¹³² Większość jednak księży nie odprawiała tego nabożeństwa. Oprócz radosnych uroczystości jubileuszowych i nabożeństw dziękczynnych były chwile doświadczeń i smutnych przeżyć. Wybuch powstania styczniowego w 1863 r. poprzedził szereg manifestacji narodowych. W Łomży manifestacje te odbywały się przeważnie w kościołach, gdzie celebrowano uroczyste nabożeństwa z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w rocznice wypadków historycznych. Intencje wszystkich były owiane gorącą miłością Ojczyzny i dążyły choć różnymi drogami, do jednego celu: odzyskanie niepodległości Polski.¹³³ W 1918 r. biskup Karaś wysłał do księży polecenie, aby z racji przedłużającej się wojny w najbliższą niedzielę lub święto, w każdym kościele była odprawiona uroczysta msza św. z wystawieniem Sanctissimum w monstrancji z dodaniem jednej części różańca odmawianego na przemian z ludem. Zachęcił wiernych do modlitwy przebiegalnej za grzechy popełnione w czasie wojny i przed nią oraz do ofiarowania swoich cierpień w intencji rychłego zakończenia wojny.¹³⁴

Diecezję augustowską czyli sejneńską nawiedzały ciężkie choroby. Rządcy parafii zalecali odpowiednie modlitwy, najczęściej suplikacje. W 1854 r. grasowała febra, okropna gorączka i cholera ze śmiertelnymi wypadkami. W celu przebiegania Boga, administrator diecezji Butkiewicz zarządził w każdą niedzielę i święto po sumie modlitwy do woli proboszczów przed wystawionym Najświętszym Sakramentem aż do

¹³⁰ Ar Łm, sygn. II: 74. Księga do zapisywania wizyt jeneralnych, dekanalnych, dekretów reformacji, listów pasterskich, rozporządzeń rządowych i innych tego rodzaju, które do ogłoszenia powierzają się w Suwałkach 1881-1926. Konsystorz do Makowskiego, Sejny 8 X 1891.

¹³¹ Ar Łm, sygn. II: 335, ankiety: 40, 59, 12, 41, 8.

¹³² Ar Łm, sygn. I: 143, b.s. Augustów 30 VIII 1921, b.s. Dąbrowa Wielka 7 V 1920.

¹³³ W. Świdorski, *Łomża z 14 ilustracjami i 3 planami miasta z XV, XIX i XX w.*, Łomża 1924, s. 62.

¹³⁴ Ar Łm, sygn. II: 75. Książka korespondencji Władzy Duchownej i Rządowej w latach 1888-1920 w Wąsoszu. Karaś do księży, Sejny 16 XI 1918.

ustania epidemii.¹⁸⁵ Duszpasterz parafii Giełgudyszki w 1882 r. napisał do biskupa list, w którym donosił, iż jego parafianie zostali dotknięci „straszłą klęską — morowem powietrzem”. Chcąc Boga przebłagać i prosić o odwrócenie Jego sprawiedliwego gniewu prosił o pozwolenie obchodzenia uroczystości św. Rozalii, patronki od morowego powietrza (dnia 4 września) z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Pozwolenie takie otrzymał.¹⁸⁶

Szczególnego podkreślenia domaga się Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny, który odbył się w Lourdes, w dniach 22-26 VII 1914 r. Celem tego kongresu było poznanie, umiłowanie i wierna służba Chrystusowi obecnemu w Sakramencie Ołtarza. Do osiągnięcia zamierzonego celu służyły licznie przyjmowane komunie św., adoracje i uroczyste procesje teoforyczne. Papież Pius X pragnął, aby wierni całego świata w tym roku „powstali ze snu”, padli przed oblicze Chrystusa zawsze obecnego w Najświętszym Sakramencie i za pośrednictwem Niepokalanej Maryi złożyli publiczne świadectwo wiary w Syna Bożego. Biskup Karaś w piśmie do księży zaznaczył, że wyrazem naszej łączności z kongresem eucharystycznym w Lourdes będzie uroczysta msza św. oraz nieszpory odprawiane z wystawieniem Najświętszego Sakramentu i procesją we wszystkich kościołach diecezji, w niedzielę 26 lipca. W tym samym dniu ma być wygłoszone kazanie na temat, jaką miłość okazuje wobec człowieka Chrystus ukryty w Sakramencie Ołtarza. Ponadto duszpasterze powinni zachęcić wiernych do modlitwy o nawrócenie grzeszników, zwłaszcza tych, którzy często znieważają Zbawiciela ukrytego w Najświętszej Eucharystii. Wierni mogą zyskać w tym dniu odpust zupełny, jeśli odprawią spowiedź, przyjmą komunię św. i pomodlą się o zgodę między władcami chrześcijańskimi, o nawrócenie heretyków i wywyższenie Kościoła Katolickiego. Te swoje modły mają złączyć z ludem uczestniczącym w procesji kongresu eucharystycznego.¹⁸⁷

Z powyższego przeglądu nabożeństw odprawianych z wystawieniem Najświętszego Sakramentu można zauważyć, iż duchowieństwo i wierni diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej w różnych okolicznościach życiowych modlili się przed Chrystusem eucharystycznym i taki sposób modlitwy uważali za najbardziej skuteczny.

ZAKOŃCZENIE

Niniejszy artykuł przedstawił wystawienie Najświętszego Sakramentu i nabożeństwa odprawiane przed Chrystusem Eucharystycznym. Z przeprowadzonej analizy źródeł można stwierdzić, że biskupi diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej przejawiali wielką troskę o prawidłowe sprawowanie Sakramentu Eucharystii. Mocno zabiegali o to, aby szafarstwo tego Sakramentu odbywało się zgodnie z przepisami soborów, sy-

¹⁸⁵ Ar Łm, sygn. II: 69. Księga do zapisywania rozporządzeń konsystorskich i rządowych 1847-1881 w Suwałkach. Butkiewicz do duchowieństwa, Sejny 1 IX 1854.

¹⁸⁶ APS, Akta parafii Sniadowo. Peczkajtyś do Wierzbowskiego, Giełgudyszki 25 XI 1882 i odwrotnie, Sejny 1 XII 1882.

¹⁸⁷ Tamże. Karaś do duchowieństwa, Sejny 30 VI 1914.

nodów i Rytuału Piotrkowskiego. Wyrazem tej troski były ankiety wizytacyjne, dekrety reformacyjne i częste listy pasterskie do duchowieństwa i wiernych.

Najświętszy Sakrament wystawiano w monstrancji na Wielkanoc, Boże Ciało z oktawą, podczas odpustów parafialnych i także w pierwszą niedzielę miesiąca. Wystawienie dokonywało się za pozwoleniem władzy diecezjalnej lub na podstawie dawnego zwyczaju. Księża bardzo często prosili biskupów o pozwolenie na wystawienie Najświętszego Sakramentu w poszczególne dni i te pozwolenia otrzymywali. Podczas uroczystych nabożeństw eucharystycznych paliło się co najmniej 12 świec woskowych. Niektórzy proboszczowie używali także więcej świec stearynowych. W czasie mniej uroczystych nabożeństw wystawiano Najświętszy Sakrament w puszcze lub otwierano tylko tabernakulum.

Jako wyraz hołdu dla Chrystusa w Eucharystii była procesja Bożego Ciała i inne procesje teoforyczne. W wielu parafiach procesja w uroczystość Bożego Ciała odbywała się do czterech ołtarzy ustrojonych przy kapliczkach i krzyżach w mieście lub na wsi, najczęściej jednak na cmentarzu kościelnym. Podczas procesji czytano cztery ewangelie i wykonywano śpiewy zgodnie z rytuałem. W litewskiej części diecezji obowiązywał w liturgii język litewski, czasem jednak posługiwano się podwójnym językiem: polskim i litewskim. Inne procesje eucharystyczne odbywały się wokół kościoła lub przy niesprzyjającej pogodzie wewnątrz świątyni.

Cześć wobec Najświętszego Sakramentu wyrażano także podczas nabożeństw eucharystycznych. Od początku istnienia diecezji we wszystkich kościołach były śpiewane suplikacje przed wystawionym Najświętszym Sakramentem. W okresie wielkiego postu odprawiano nabożeństwo pasyjne, zwane gorzkimi żałami. Śpiewano je w języku polskim i od 1877 r. w języku litewskim.

W ostatnich latach XIX w. z rozporządzenia biskupa Baranowskiego; odprawiano nowennę do Ducha Świętego przed Sanctissimum w puszcze. Od II połowy XIX w. znane było w diecezji nabożeństwo majowe z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. W nielicznych parafiach celebrowano nabożeństwo do Najświętszego Serca Pana Jezusa w miesiącu czerwcu, zwłaszcza po 1889 r., gdy papież Leon XIII poświęcił cały świat temuż Sercu. Większą popularność miało nabożeństwo różańcowe odprawiane przed Najświętszym Sakramentem. W diecezji rozwinęło się ono szczególnie w ostatnich latach XIX w. Wśród różnych nabożeństw odprawianych z wystawieniem eucharystycznym należy wymienić modły jubileuszowe, dziękczynne, błagalne w chwilach doświadczeń i smutnych przeżyć, podczas grasujących chorób, a także nabożeństwa w czasie kongresu eucharystycznego.

Na podstawie powyższego opracowania można wywnioskować, że Eucharystia nie tylko w dobie po Soborze Watykańskim II, ale również w poprzednich wiekach była „źródłem i szczytem całego życia chrześcijańskiego” (KL 10).

DE EXPOSITIONE SANCTISSIMI SACRAMENTI ET PIETATIS EXERCITIIS
CORAM EUCHARISTIA IN DIOECESI AUGUSTOVIENSI SEU SEYNSI
XIX SAECULO CELEBRATIS

Summarium

In litteris encyclicis *Mysterium fidei* Paulus VI scripsit: „Catholica Ecclesia, fidem de praesentia corporis et sanguinis Christi in Eucharistia non solum docendo, verum etiam tenuit, eum tantum Sacramentum cultu latriae, qui uni Deo debetur, nullo non tempore venerata sit... Hunc latriae cultum Eucharistiae Sacramento praestandum, Catholica Ecclesia non solum intra, verum etiam extra Missarum sollemnia exhibuit et exhibet, consecratas Hostias quam diligentissime adservando, eas sollemni fidelium venerationi proponendo, in processionibus frequentissimi populi laetitia circumferendo”.

Cultus latriae Christo Eucharistico demonstratus in expositionibus Sanctissimi Sacramenti atque in pietatis exercitiis coram Eucharistia celebratis apparet. Hic articulus respondet in quaestione, quomodo et quando Sanctissimum Sacramentum in Dioecesi Augustoviensi seu Seynsi in XIX saeculo exponebatur.

Prima articuli pars sequentes quaestiones explicat: tempus et modus expositionis Sanctissimi, processiones eucharisticae, numerus candelarum in altari expositionis tempore ardentium, petitiones licentiae in expositionem Eucharistiae atque „triduae preces” eucharisticae.

In secunda parte demonstrantur pietatis exercitia, in quibus Sanctissimum exponenbatur. Ecce haec exercitia: canticum cruciatu et mortem Christi celebrans, preces Maiae, Iuniae, rosariae, prex novendialis ad Spiritum Sanctum, Supplicationes, pietatis exercitia Iubilaei gratifica.

Fontes ad hanc quaestionem demonstrandam erant rogationes visitationum episcopaliū ex annis: 1822, 1838, 1873, 1898, 1911, quae in Dioecesano Archivo Łomżae inveniuntur. Hae rogationes totam vitam paroecialem complectuntur.

Supradictum studium apparet Eucharistiam non solum post Concilium Vaticanum II, sed etiam antecedentibus saeculis „fontem et culmen totius vitae christianae” fuisse.